

- Voorwoord
- **VONZ** Noordse woelmuis
- **VONZ** Waterspitsmuis
- **VONZ** Eikelmuis
- **NEM** Konijntellingen in de duinen
- **NEM** Zoldertellingen vleermuizen
- **NEM** Wintertellingen vleermuizen
- **NEM** DagActieve Zoogdieren (DAZ)
- **NEM** Bever en Otter
- Jaar van de bever

VONZ = VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren **NEM = Netwerk Ecologische Monitoring**

Voorwoord – even voorstellen....

Mag ik mij even voorstellen? Ik ben Rob van Westrienen en sinds 1 januari 2012 interim directeur van de Zoogdiervereniging. Ik volg Jos Teeuwisse op die per dezelfde datum afscheid heeft genomen.

Ik doe dit voor 1,5 dag in de week. De rest van de week ben ik directeur van RAVON (de collega-organisatie die zich bezig houdt met onderzoek aan en bescherming van reptielen, amfibieën en vissen). Hiervoor heb ik gewerkt bij Het Natuurloket, Wetlands International en het (voormalige) ministerie van LNV. Daarvoor heb ik biologie gestudeerd in Amsterdam met als specialisatie ecohydrologie. Ik kijk inmiddels al meer dan 30 jaar naar vogels, maar ook andere diergroepen (zoogdieren, vlinders, amfibieën, ...) hebben mijn warme belangstelling. Ik ben getrouwd, heb 2 zoons en woon in Nijmegen. Ik kom te weinig buiten, maar compenseer het enigszins doordat ik sinds een jaar hard loop in het mooie Rijk van Nijmegen en af en toe werk in het landschap.

Ongeveer een jaar geleden kwamen Jos en ik te spreken over de veranderende wereld om ons heen: financiële crisis en sterk veranderende politieke wind, zeker voor wat betreft natuur. Wat ons allebei enorm stoorde was het volledige gebrek aan reactie hierop van de natuursector. We vonden dat er iets moest veranderen in die sector. Door veel intensiever samen te werken en door over je eigen schaduw heen te stappen, zouden de natuurorganisaties sterker worden en veel beter als 1 sector kunnen opereren.

We zijn dicht bij huis begonnen: waar zouden de Zoogdiervereniging en RAVON elkaar kunnen versterken? Wij kwamen er op uit dat intensieve samenwerking voordeel kan opleveren omdat we opdrachtgevers beter kunnen bedienen, een hogere kwaliteit producten kunnen leveren, robuustere organisaties worden en de ondersteunende diensten efficiënter kunnen werken, waardoor er meer geld en tijd beschikbaar komt voor het realiseren van onze doelstelling, het beschermen van zoogdieren en hun leefomgeving.

Belangrijk uitgangspunt is hierbij overigens dat de beide organisaties zelfstandig blijven en hun eigenheid bewaren.

Het bestuur van de Zoogdiervereniging en de Raad van Toezicht van RAVON zijn ook van mening dat intensievere samenwerking deze voordelen kan opleveren. De komende maanden gaan we deze samenwerking verder vormgeven en zult u er zeker meer van horen!

Rob van Westrienen
Interim directeur

2012 is het jaar van de bever

Lees verder op pagina 19/20

VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren 2011

In seizoen 2011-2012 zijn er in het kader van het 'Verspreidingsonderzoek - noordse woelmuis', 'Verspreidingsonderzoek - waterspitsmuis' en 'Verspreidingsonderzoek - eikelmuis' gegevens verzameld om een steeds completer beeld van de verspreiding van deze soorten te krijgen. Data worden op drie manieren verkregen: via braakbalonderzoek (noordse woelmuis en waterspitsmuis), via onderzoek met inloopvallen (noordse woelmuis) en via onderzoeken met nestkasten (eikelmuis).

VONZ Noordse woelmuis

Onderzoek met inloopvallen

In 2011 zijn net als in 2010 in totaal 115 locaties met inloopvallen onderzocht op het voorkomen van noordse woelmuis. In Noord-Holland zijn in totaal 66 locaties bevangen, waarbij op 36 van deze locaties noordse woelmuizen werden aangetroffen. De bevangen gebieden waren:

- Beverkoog/Oosterdel
- Ringvaart Alkmaar-Rustenburg
- Schardam/Etersheim & Scharwoude
- Eilandspolder-oost en -west
- Polder Wormer, Jisp en Nek
- Guisveld
- Westzaan & Noordzeekanaal
- Oostzaan
- Twiske, Oostzanerveld & Ilperveld
- Varkensland
- Houtrak

In Zuid-Holland zijn de Kagerplassen met 5 locaties bevangen (wat op 4 locaties noordse woelmuis opleverde) en de Kop van Goeree (16 locaties met 8 positief voor noordse woelmuis).

In Zeeland is de Kop van Schouwen bevangen met 10 locaties, wat slechts 2 locaties opleverde met de doelsoort.

In Noord-Brabant tenslotte werden een twintigtal eilandjes bevangen, wat in 11 gevallen locaties met noordse woelmuis opleverde.

Braakbalonderzoek

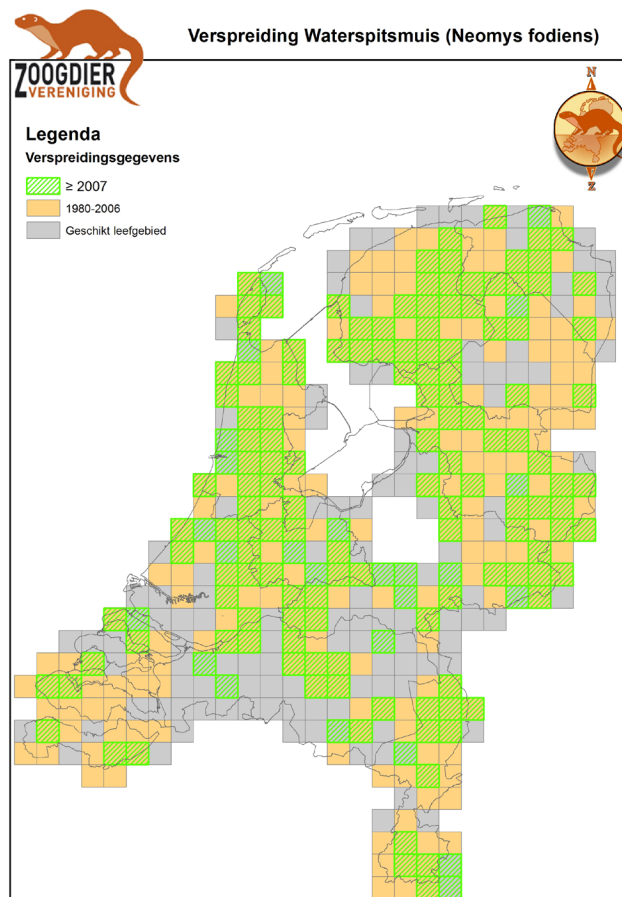
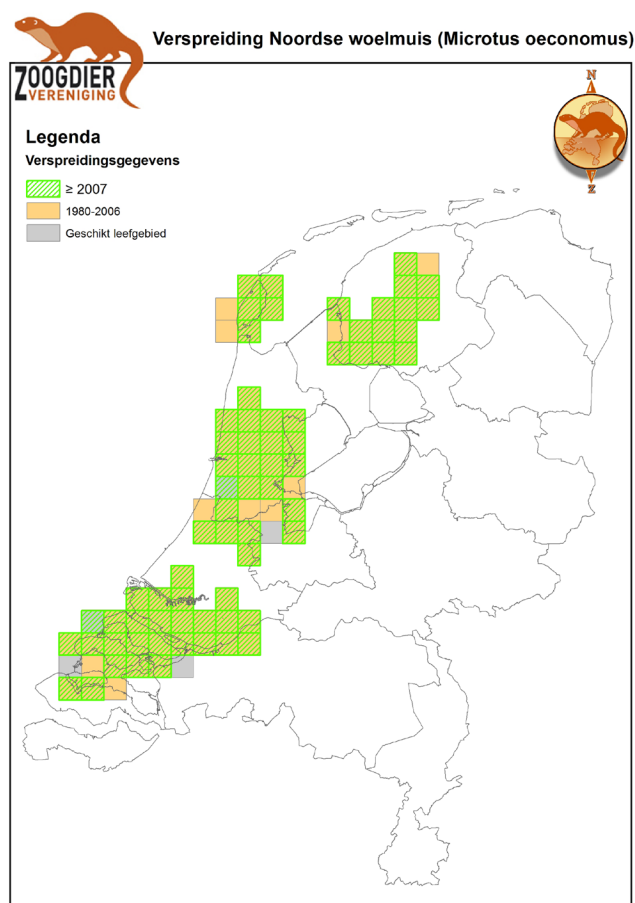
In seizoen 2011-2012 zijn een kleine 600 braakbalpartijen van kerkuilen geanalyseerd. Minder dan de helft van deze partijen bevatte minstens 150 prooidieren, het minimale aantal waarmee de afwezigheid van een soort (bijvoorbeeld noordse woelmuis of waterspitsmuis) op die locatie in dat jaar vastgesteld kan worden. Van de bijna 600 geanalyseerde kerkuil braakbalpartijen leverden 44 locaties noordse woelmuizen op.

Het gecombineerde onderzoek in 2011 levert aanvullende data voor het verspreidingsbeeld van noordse woelmuis vanaf 2007; zie onderstaand (op 10x10 kmhok-niveau).

VONZ Waterspitsmuis

Braakbalonderzoek

In 2011 is de verspreiding van waterspitsmuis in ons land niet meer onderzocht met behulp van inloopvallen. Wel zijn er veel nieuwe data binnengekomen vanuit het braakbalonderzoek. Van de bijna 600 geanalyseerde kerkuil braakbalpartijen leverden 63 locaties waterspitsmuizen op. Deze nieuwe data, gecombineerd met gegevens uit eerder onderzoek vanaf 2007, levert het verspreidingsbeeld op de vorige pagina van waterspitsmuis (op 10x10 kmhok-niveau).

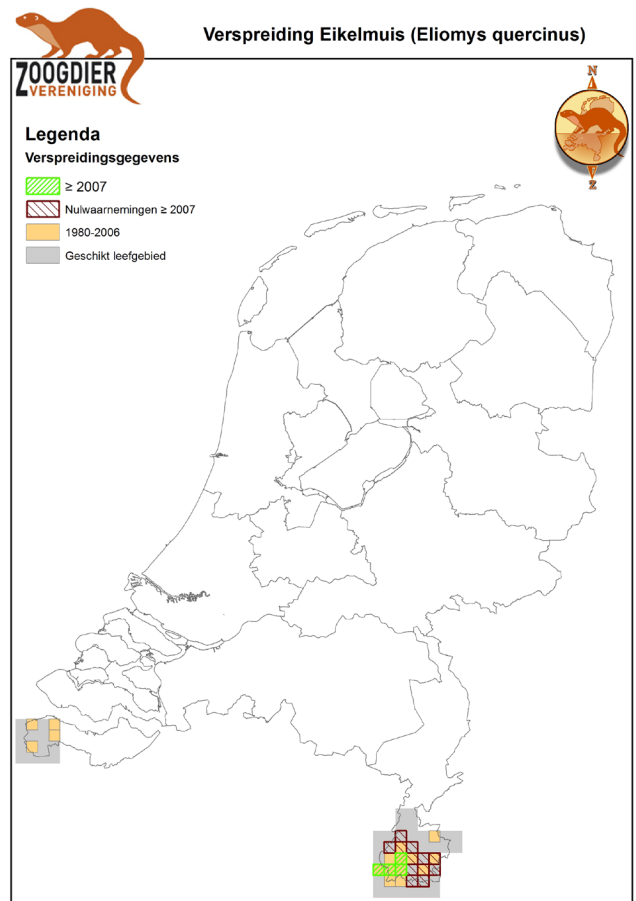
VONZ Eikelmuis

Na onderzoek in 2010 bleek dat de enige bekende populatie in Nederland (meest zuidwestelijke punt van Limburg) ongeveer 60 dieren omvatte. Tijdens het verspreidingsonderzoek vanaf 2007 is de soort slechts in vier 5x5-kilometerhokken aangetroffen.

In 2011 is in veertien 5x5-kilometerhokken in geschikt eikelmuisbiotoop nestkastonderzoek uitgevoerd. In totaal werden 150 nestkasten opgehangen in 20 gebieden met goed ontwikkelde eiken-haagbeukenbossen. In geen enkele van deze nestkasten werden echter eikelmuisen aangetroffen.

Onderstaande figuur geeft de waarnemingen (zowel positieve als negatieve) van de eikelmuis uit de onderzoeksperiode 2007-2012 op 5x5-kilometerhok-niveau.

Dick Bekker, Zoogdierverseniging

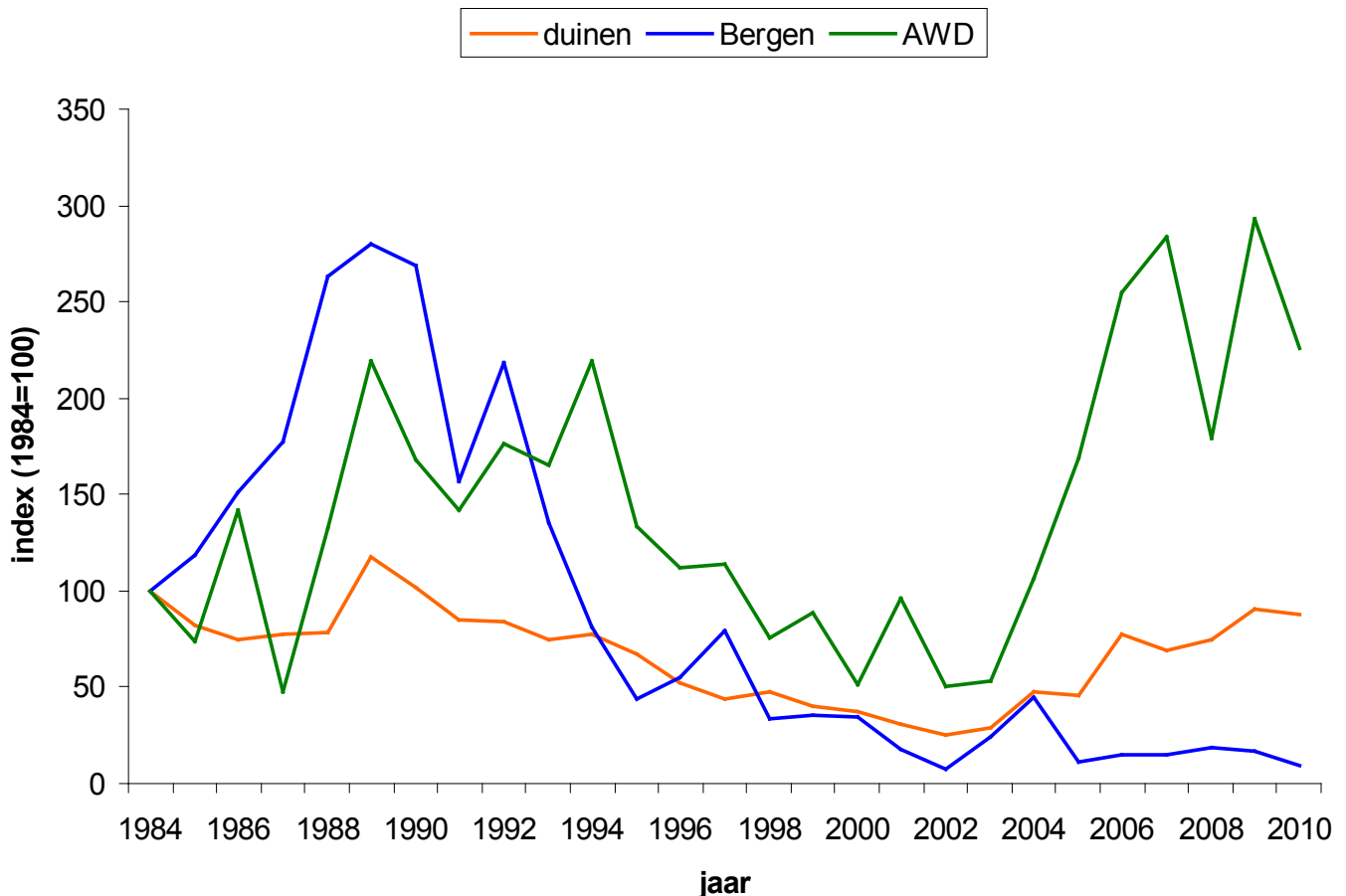
NEM Konijntellingen in de duinen

Sinds 1984 worden in de duinen op systematische wijze konijnen geteld door de terreinbeheerders. Dat gebeurt door het rijden van vaste routes met de auto, met de koplampen aan. Konijnen die in de koplampen verschijnen worden geteld. Zo gebeurt het 8 keer in het voorjaar, en 8 keer in het najaar.

Inmiddels zijn er verspreid langs de kust 22 transecten: 17 op het vaste land, en 5 op de Waddeneilanden. In dit artikel publiceren we de indexen van konijnen in de kuststreek.

Herstel

De berekende indexen over de hele kuststreek laten zien, dat de konijnenstand in de jaren 90 van de vorige eeuw flink inzakte. Rond 1990 bereikte de virusziekte RHD, of VHS, Nederland. Deze ziekte zorgde voor een grote afname van de konijnenpopulatie in de kuststreek (figuur 1) en in de rest van het land (zie de resultaten van het project Dagactieve Zoogdieren). Myxomatose, de andere bekende konijnenziekte die de populatie zwaar aantastte, dateert al van lang vóór de start van dit meetnet. Het effect daarvan op de populatie is in deze grafiek dus niet te zien.

Figuur 1. Geïndexeerde aantalveranderingen van de konijnen in de duinen van Nederland, bij Bergen en in de Amsterdamse waterleidingduinen (AWD) in de periode 1984-2010.

Na enige jaren van lage dichtheden begon de populatie echter weer toe te nemen. De afgelopen acht jaar lijkt de stand zich te herstellen, maar zit nog wel onder het niveau van voor de VHS uitbraak. De berekende trend is dan ook over de afgelopen 10 jaar berekend als een sterke toename. Over de gehele periode van 26 jaar dat de konijnen geteld worden is de trend echter nog een matige afname.

Er is nog wel groot verschil in het herstel (figuur 1). In sommige gebieden is het herstel spectaculair, tot het drievoudige van het aantal in 1984, zoals in de Amsterdamse waterleidingduinen. In andere gebieden is het nog steeds slechts een fractie van de aantallen aan het begin van de telreeks, zoals in de duinen bij Bergen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met regionale verschillen in de snelheid waarmee resistentie ontstaat en verschillen in biotoop. Vooral in struikrijke en beboste delen van het duin zijn de aantallen konijnen nog steeds laag en treedt nauwelijks herstel op (zie A.J. van Strien et al., 2011. Occupancy dynamics of wild rabbits (*Oryctolagus cuniculus*) in the coastal dunes of the Netherlands with imperfect detection. *Wildlife Research* 38(8) 717-725).

De konijntellingen zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de indexen te bepalen. Het Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie (EL&I) maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra (Zoogdierverseniging) & Tom van der Meij (CBS)

NEM vleermuizen zoldertellingen

In 2007 is het project Zoldertellingen van vleermuizen gestart. Dit project is in hoofdzaak gericht op de aantalmonitoring van twee soorten die zomers op zolders verblijven: ingekorven vleermuis en grijze grootoorvleermuis. Als "bijvangst" worden ook laatvliegers, gewone grootoorvleermuizen en andere soorten aangetroffen. De gegevens daarvan worden gebruikt om een verspreidingbeeld te krijgen van die soorten. Vrijwilligers van Zoogdiervereniging en provinciale vleermuiswerkgroepen bezoeken een maal per zomer zolders en tellen de daar aangetroffen vleermuizen.

Het meetnet maakt daarnaast dankbaar gebruik van de tellingen van grijze grootoor en ingekorven vleermuis die in Limburg zijn uitgevoerd voordat het meetnet officieel van start ging.

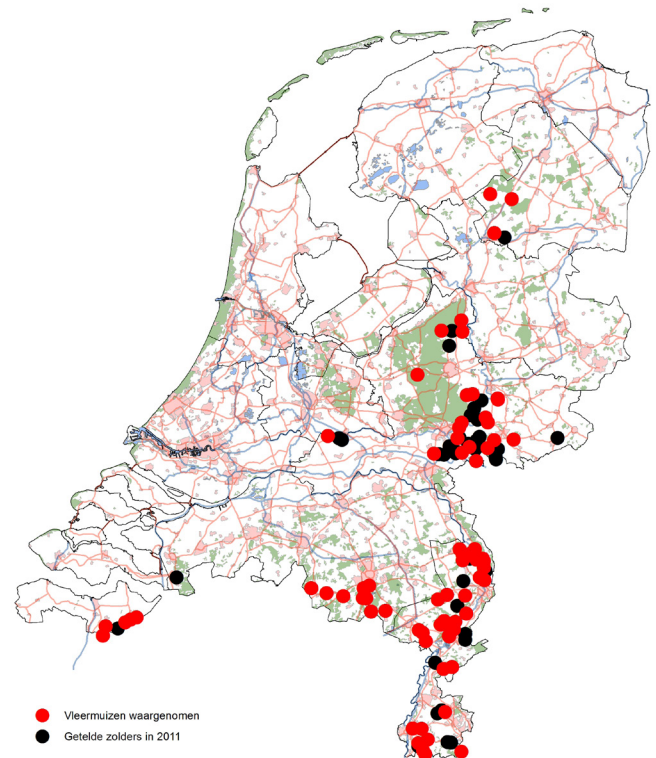
Zolders jaarlijks bezoeken?

Zolders waarop de grijze grootoor en ingekorven vleermuis worden aangetroffen kunnen het best jaarlijks bezocht worden om kwalitatief goede gegevens te verzamelen voor het monitoren van de aantallen. Andere zolders kunnen eens in de drie tot vijf jaar worden bezocht om een goed beeld te verkrijgen van de verspreiding.

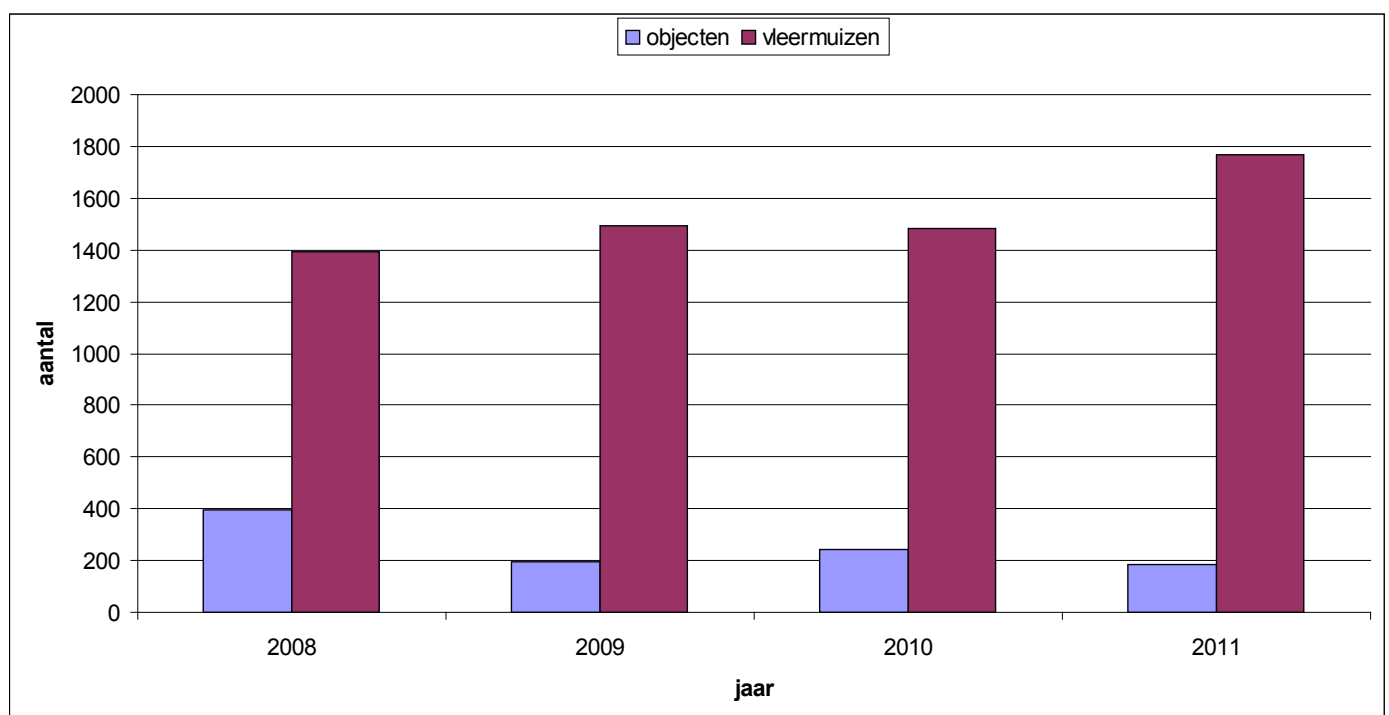
Aantal bezochte objecten en getelde vleermuizen

In steeds meer provincies start men met zoldertellingen. Afgelopen jaar zijn er twee stagiairs druk bezig geweest met het bezoeken van zolders in Groningen. Helaas waren de gegevens nog niet dusdanig te verwerken dat ze in dit overzicht meegenomen konden worden. Ook uit andere provincies moeten nog gegevens ontvangen worden. Zo ontbreken nog gegevens uit Friesland, Noord-Holland en Overijssel. Aankomende jaren zullen weer tellingen in alle provincies georganiseerd worden, met extra aandacht voor Utrecht en Zuid- en Noord-Holland.

In figuur 1 is de ligging van de in 2011 bezochte zolders weergegeven, voor zover daarvan gegevens ontvangen zijn. In figuur 2 is het aantal getelde zolders en vleermuizen aangegeven. Het aantal getelde objecten met vleermuizen blijft gestaag groeien, maar omdat nog niet alles uit 2011 is aangeleverd is dit niet in figuur 2 waarneembaar. Het aantal aangetroffen vleermuizen blijft wel groeien.

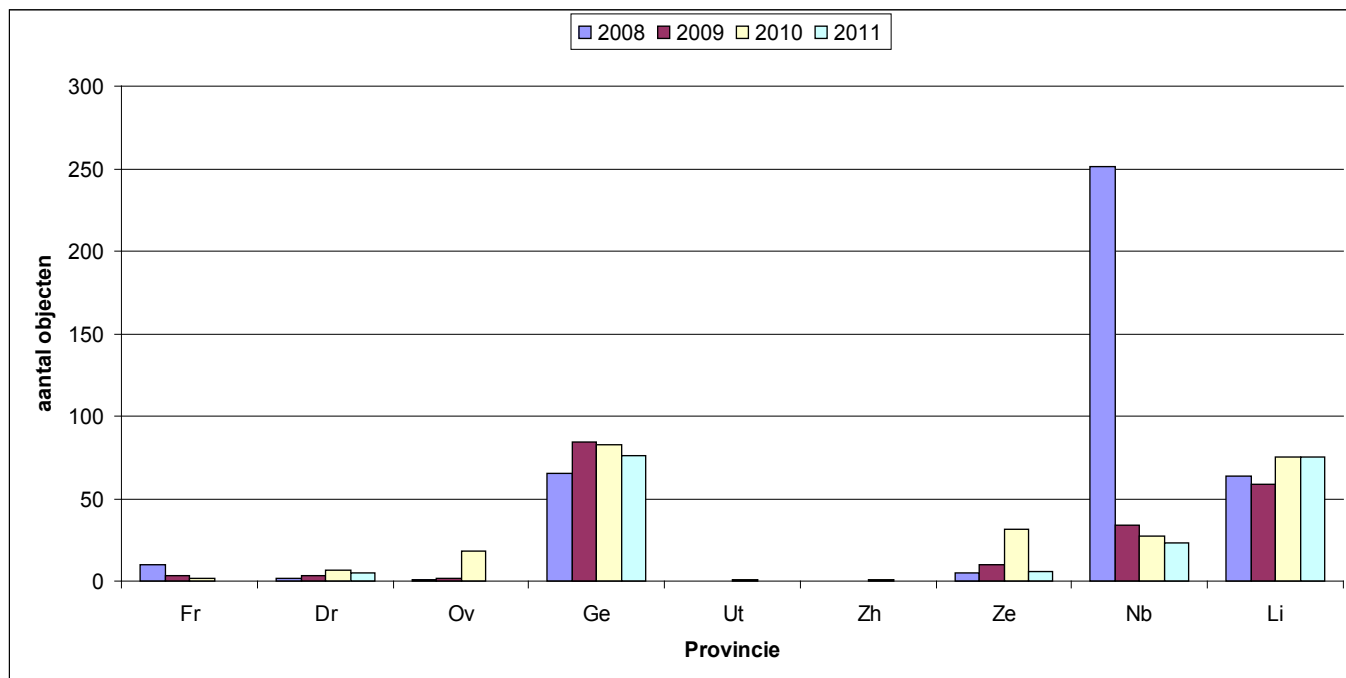
Figuur 1. Ligging van in 2011 bezochte zolders waarvan gegevens ontvangen zijn.

Figuur 2. Ontwikkeling van het aantal bezochte objecten en getelde vleermuizen in de periode 2008-2011.

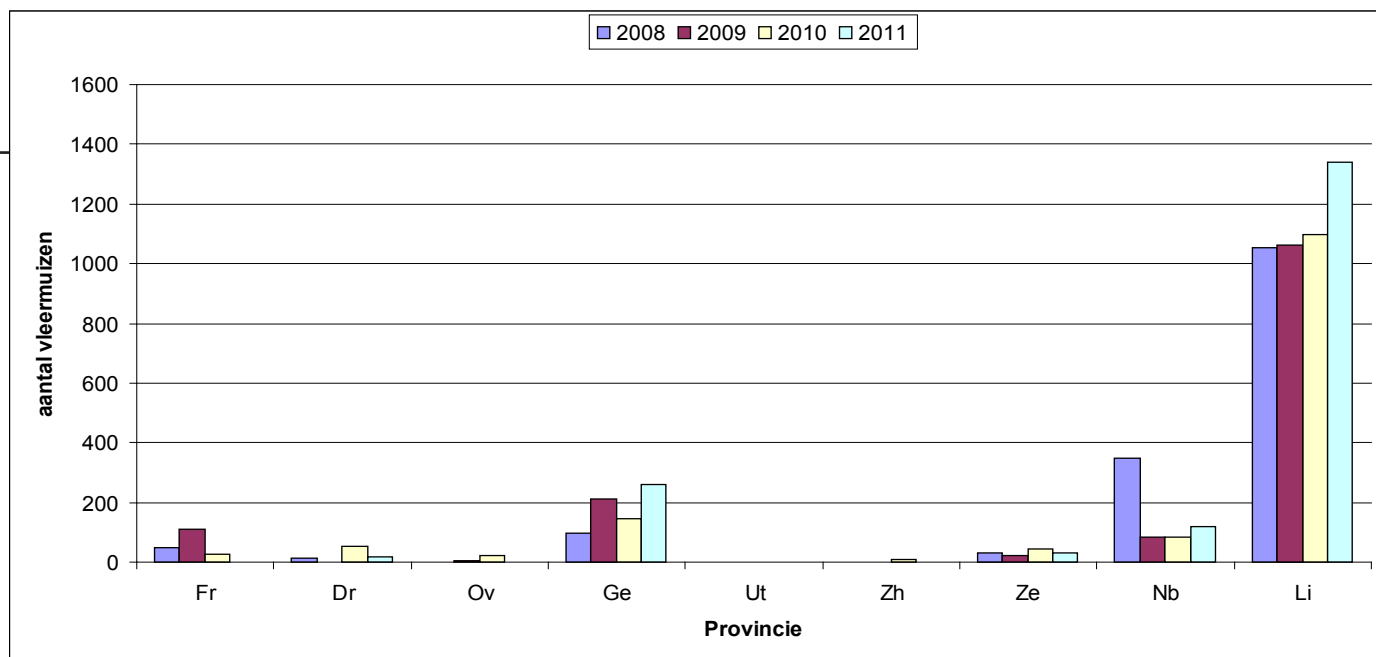
Aantal objecten en vleermuizen per provincie

In nagenoeg alle provincies waarvan gegevens beschikbaar zijn, schommelt het aantal bezochte zolders (zie figuur 3). In het zuiden van het land zijn met name die zolders bezocht waar grijze grootoor en ingekorven vleermuis zijn aangetroffen. De piek in 2008 in Noord-Brabant heeft te maken met een grote inventarisatie uitgevoerd door René Janssen, waarbij zoveel mogelijk zolders werden bezocht. In de jaren erna zijn alleen zolders bezocht waar vleermuizen werden aangetroffen en dan met name grijze grootoren.

Figuur 3. Verdeling van het aantal bezochte zolders per provincie in de periode 2008-2011.

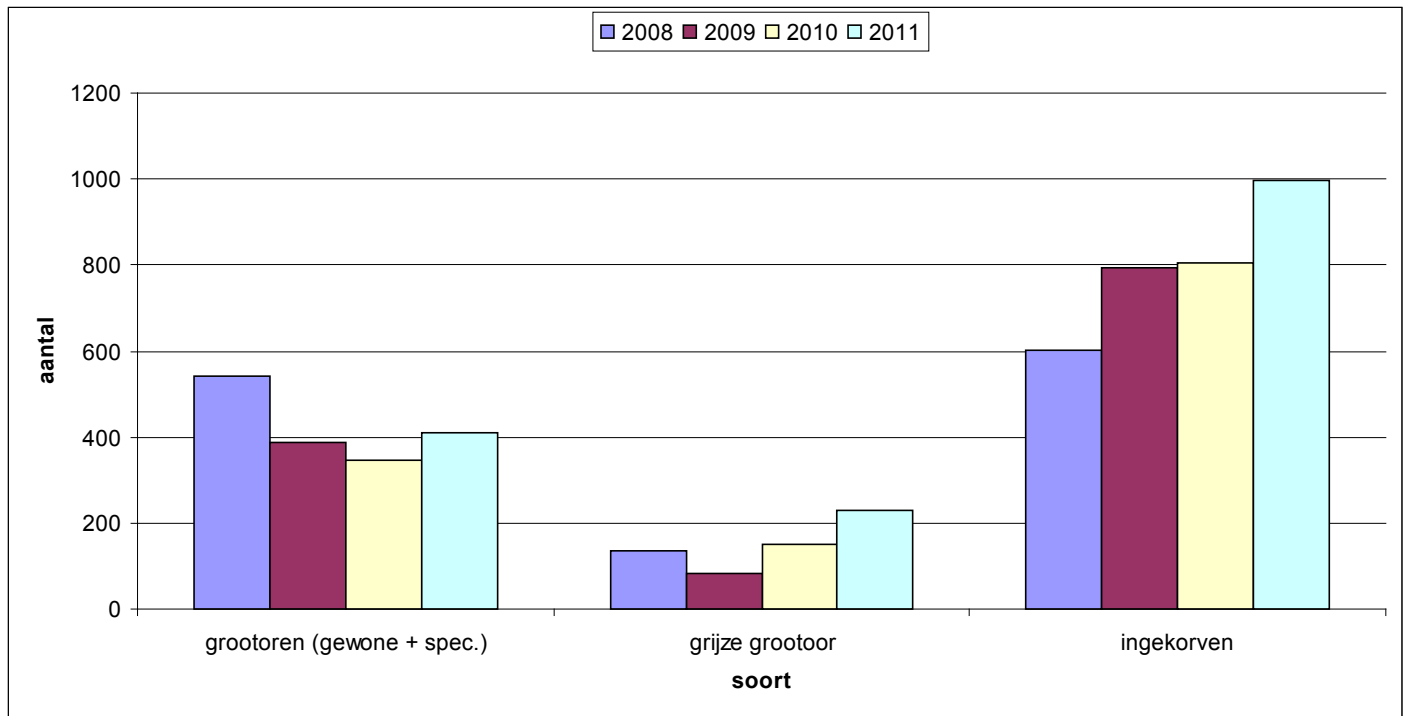
Het overgrote deel van de vleermuizen wordt aangetroffen op de zolders in Limburg (figuur 4). Dit is niet zo verwonderlijk, omdat zich daar de grote kraamkolonies van de ingekorven vleermuis bevinden. Afgelopen jaar liet een relatief grote toename zien van de ingekorven vleermuis op met name 1 zolder. De afname in Brabant heeft uiteraard te maken met de afname in het aantal bezochte zolders.

Figuur 4. Verdeling van het aantal getelde vleermuizen per provincie in de periode 2008-2010.

Aantal vleermuizen per soort

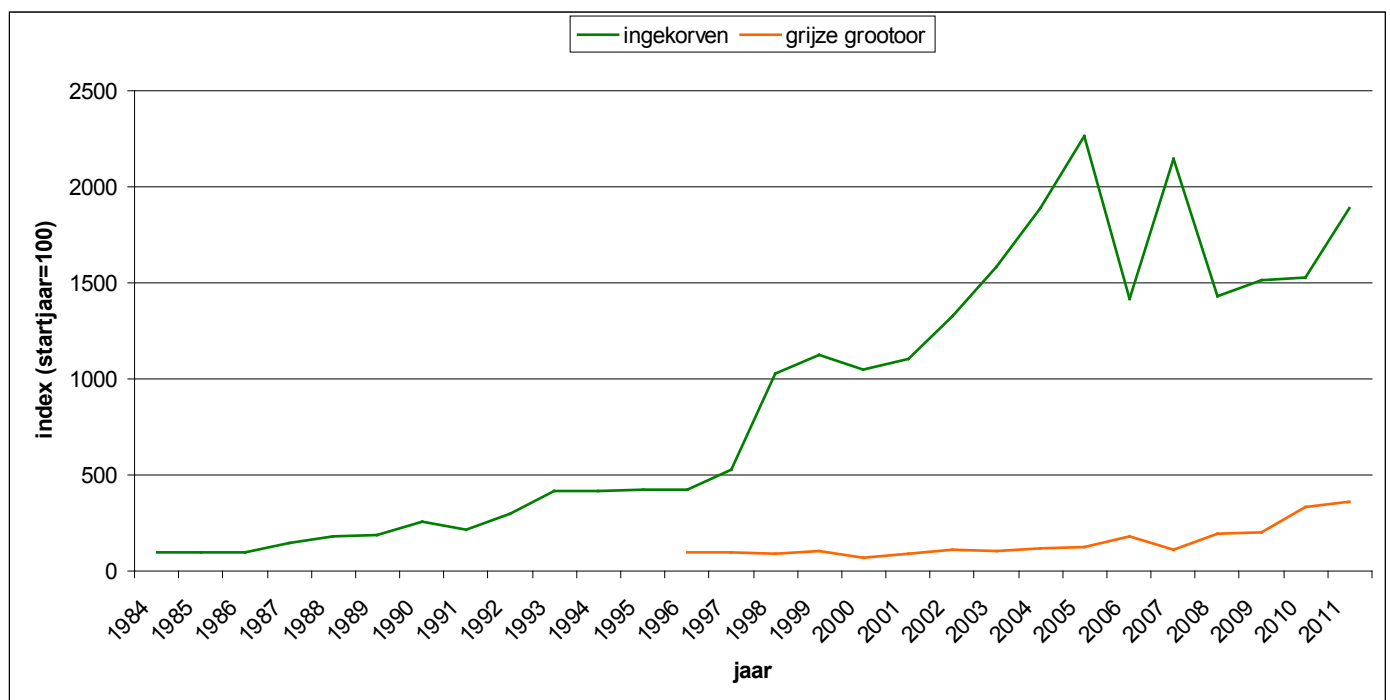
Het aantal getelde grijze grootoren bedraagt ruim 200 exemplaren (figuur 5). In 2009 werd een aantal voor deze soort belangrijke zolders niet bezocht, waardoor het aantal lager uitkwam. De getelde aantallen ingekorven vleermuizen zijn in de periode 2008-2011 toegenomen tot circa 1.000 exemplaren. Inmiddels worden 3 kraamkolonies geteld; 2 (middel) grote en 1 kleine. Daarnaast zijn er enkele objecten waarin soms solitaire dieren worden aangetroffen.

Figuur 5. Het aantal grootoren en ingekorven vleermuizen in de periode 2008-2011.

Trendanalyses worden vooralsnog alleen voor de grijze grootoor en de ingekorven vleermuis uitgevoerd. De indexen voor de twee soorten waarvan de zoldertellingen geschikt zijn om de aantallen te monitoren laten zien dat beide significant sterk zijn toegenomen (figuur 6). De zomertrend van de ingekorven vleermuis komt goed overeen met de trend in getelde overwinterende ingekorven vleermuizen. De grijze grootoor wordt als overwinteraar maar weinig aangetroffen, waardoor geen trend in de winter bekend is.

Bij de ingekorven vleermuis lijkt vanaf 2005 een stabilisatie op te treden met pieken en dalen. Mogelijk spelen ook verhuizingen van een deel van de kolonie naar een onbekende zolder mee in deze schommelingen. De grijze grootoor neemt de laatste jaren gestaag toe.

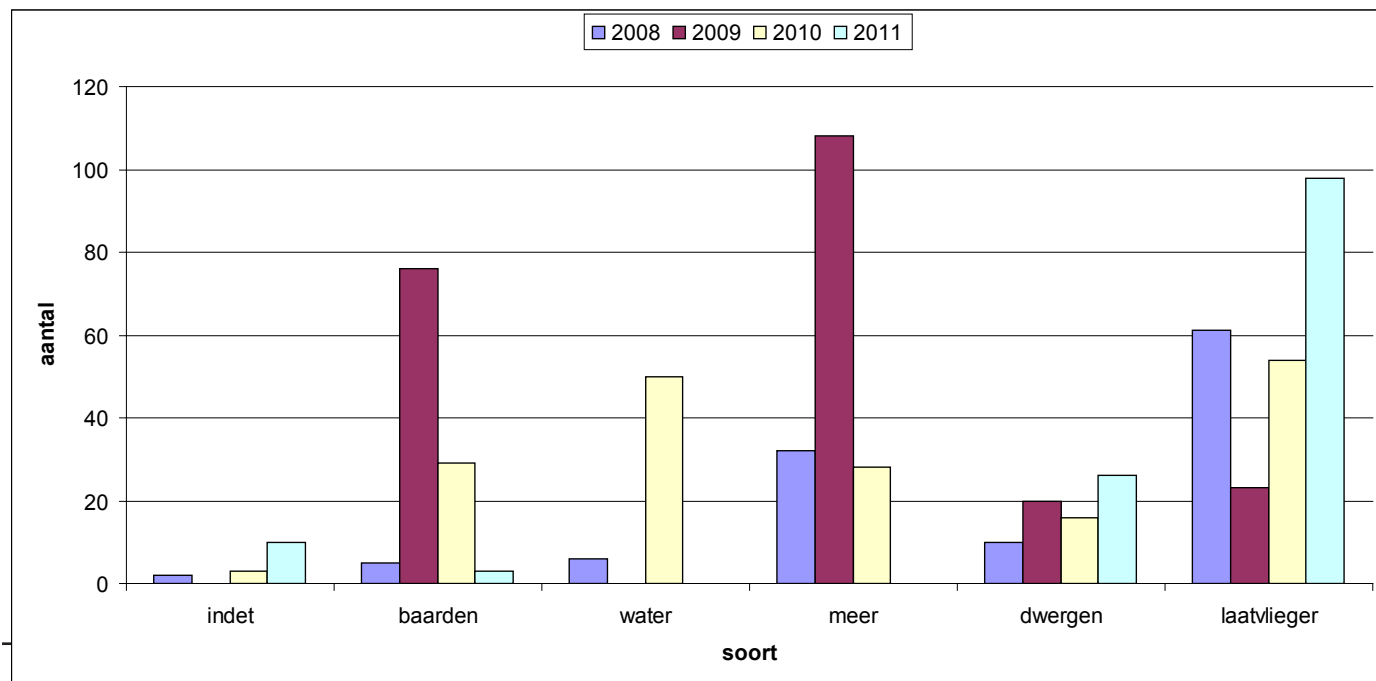

Figuur 6. De indexen van ingekorven vleermuis en grijze grootoorvleermuis.

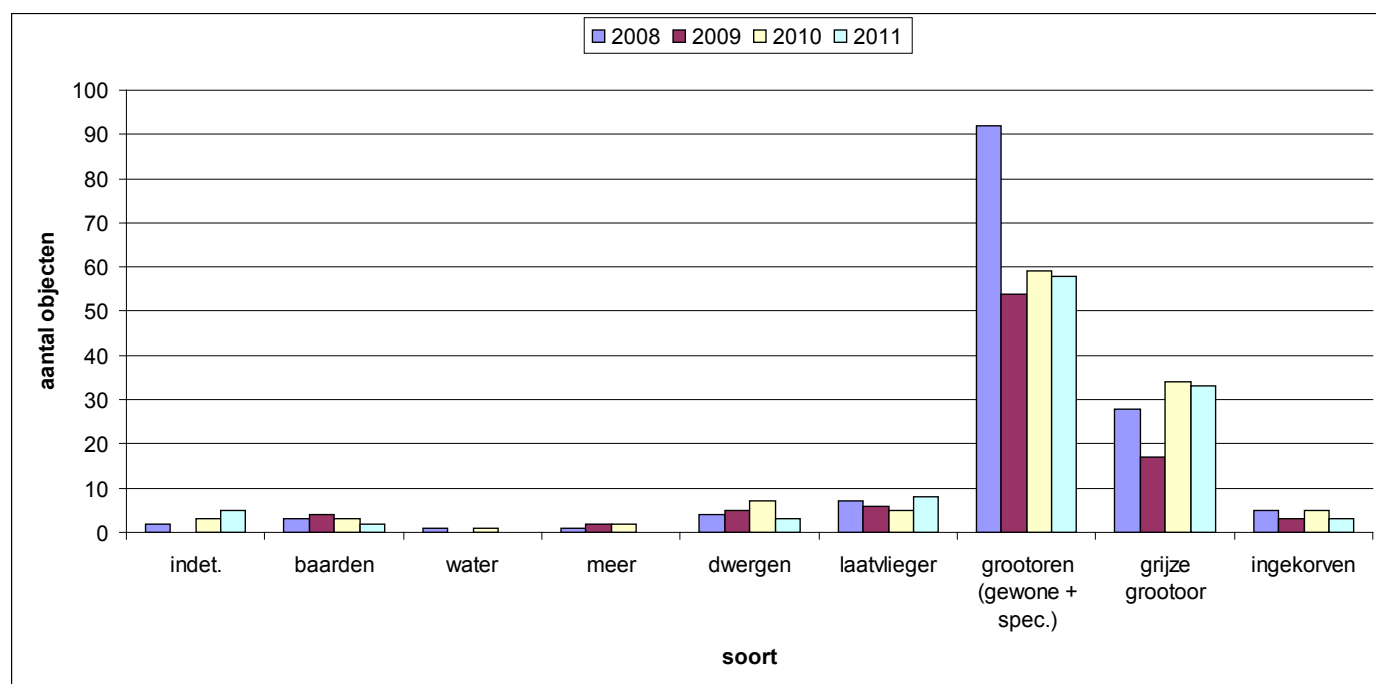
Voor de volledigheid worden in dit overzicht de aantallen getelde vleermuizen van de andere soorten weergegeven (figuur 5 en 7). Omdat de zolders onregelmatig geteld worden en niet ieder jaar dezelfde zolders aan bod komen, kunnen de aantallen flink schommelen. Anders dan bij de grijze grootoor en de ingekorven vleermuis wordt er niet niet bijgeschat zodat uit de aantallen niet zondermeer conclusies kunnen worden getrokken over populatieontwikkelingen van die soorten.

De afname in getelde aantallen bij de grootoren hangt waarschijnlijk samen met de afname in het aantal zolders dat bezocht is in Noord-Brabant (zie figuur 3). Verder valt het op dat het aantal getelde baardvleermuizen in 2009 relatief hoog is, terwijl het aantal getelde objecten waar deze soort wordt aangetroffen nagenoeg gelijk is gebleven (figuur 7 en 8). De piek is echter terug te voeren op een zolder in Limburg die in de periode 2008-2011 alleen in 2009 is geteld.

De watervleermuizen zijn aangetroffen op een zolder in Drenthe. In 2009 werden op die zolder alleen uitwerpselen aangetroffen. Inmiddels zijn ook enkele gegevens ontvangen van tellingen van meervleermuizen. We hopen in de toekomst meer zolders met deze soort op te nemen in het meetnet. De toename in het aantal aangetroffen laatvliegers is opmerkelijk.

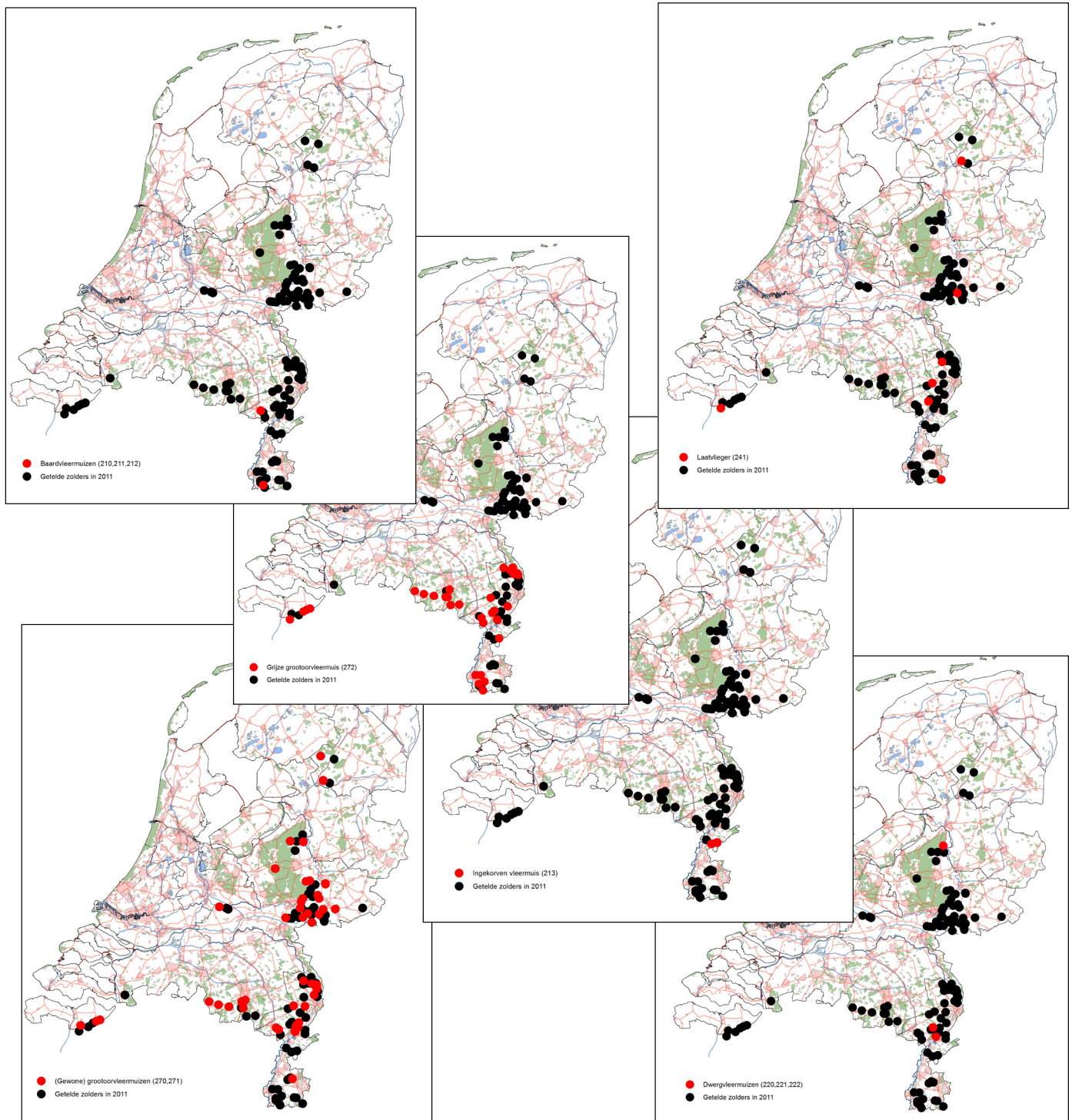
Figuur 7. Het aantal overige vleermuizen in de periode 2008-2011.

Figuur 8. verdeling van het aantal objecten waarop de verschillende soorten zijn aangetroffen in periode 2008-2011.

Verspreiding van vleermuizen

Een neven doel van het meetnet is het verzamelen van gegevens over verspreiding van vleermuizen ten behoeve van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Onderstaand volgt voor een aantal soorten de ligging van de zolders met betreffende soort in 2011.

Provinciaal coördinatoren en Tellers gezocht

Voor een aantal provincies zijn we nog op zoek naar een provinciaal coördinator; Groningen, Flevoland en Limburg. Mocht je interesse hebben om die taak op je te nemen, neem dan contact op met de Zoogdiervereniging.

Er zijn nog veel zolders waarvan niet bekend is of er vleermuizen verblijven. Heb jij tijd en zin om deel te nemen en zo het meetnet uit te breiden? Meldt je dan aan via de website; <http://www.zoogdiervereniging.nl/node/444>, of bel naar de Zoogdiervereniging; 024-7410500.

Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken, is dit meetnet niet mogelijk. Wij willen hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan.

Het meetnet Zoldertellingen vleermuizen is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de trends en indexen te bepalen. Het Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie (EL&I) maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra (Zoogdiervereniging) & Tom van der Meij (CBS)

NEM Vleermuizen wintertellingen

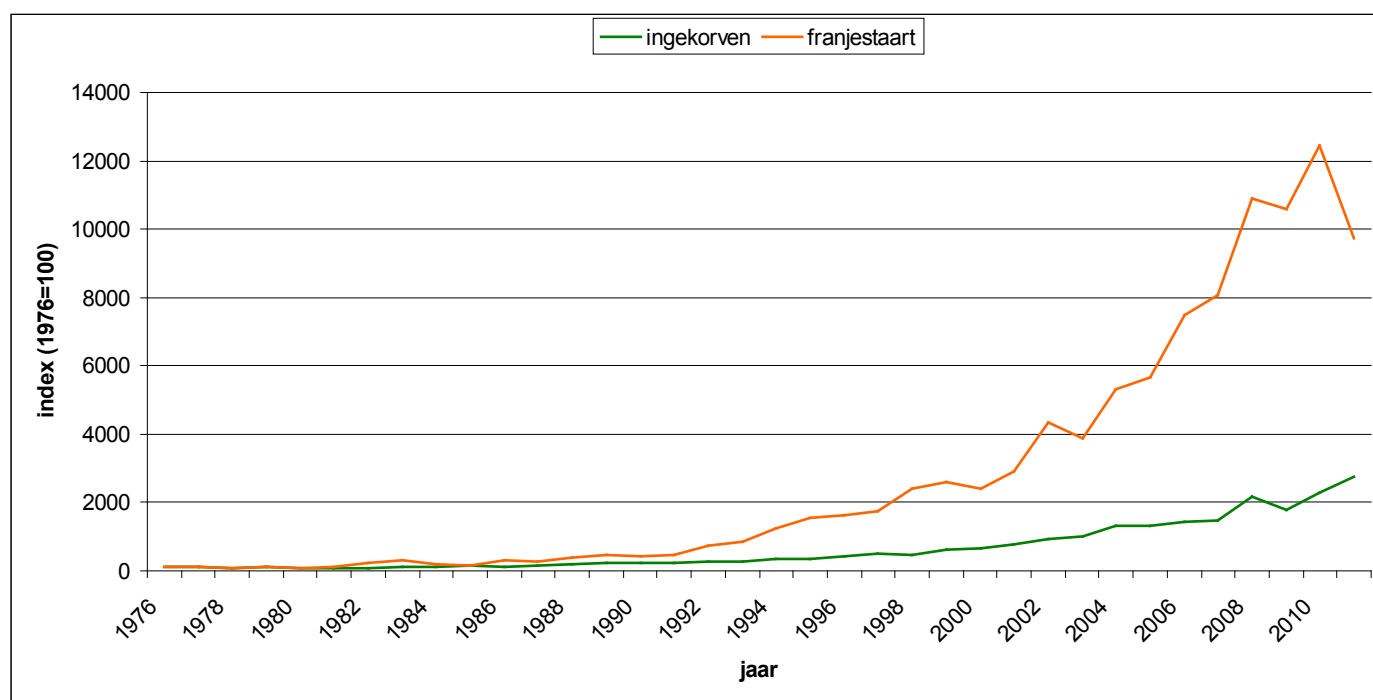
Momenteel zijn de wintertellingen achter de rug en zijn de provinciaal coördinatoren druk bezig alle telgegevens van hun telleiders te verzamelen en te verwerken. We zijn benieuwd wat deze winter heeft gebracht. Hij begon zeer zacht, maar sloeg vervolgens toch nog hard toe.

In samenwerking met Vlaamse en Waalse tellers hebben de Zoogdiervereniging en het CBS voor het eerst indexen en trends berekend van de groeven in België en Nederland. Momenteel worden die indexen gecontroleerd. In een volgende Telganger zal daar meer aandacht aan gegeven worden.

Sinds enkele jaren worden van de groeven indexen berekend vanaf 1976. Onderstaand volgen kort de resultaten over de periode 1976-2011.

De significante sterke toename van de franjestaart en ingekorven vleermuis, zoals die al waarneembaar was bij de indexen over de periode 1986-2011 (zie Telganger 2011.2), is over de periode 1976-2011 gigantisch te noemen (figuur 1). Is de toename van de ingekorven vleermuis met een factor 20 al groot te noemen, de franjestaart spant de kroon met een factor van circa 110! Het is hierbij wel van belang om te weten dat juist vóór de jaren zeventig van de vorige eeuw een enorme afname van vleermuizen heeft plaatsgevonden.

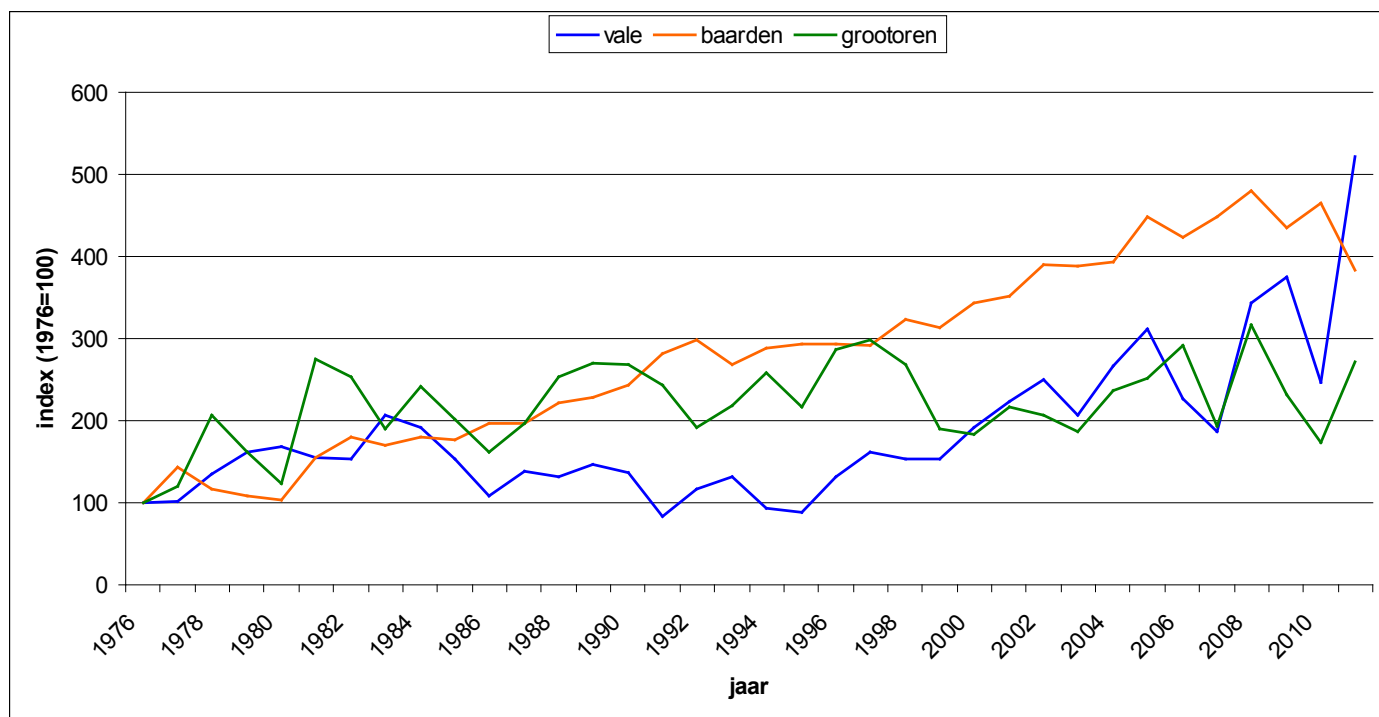
De franjestaart laat het laatste jaar overigens een opvallende afname zien. Ook in de landelijke trend over de periode 1986-2011 is dit waarneembaar (zie Telganger 2011.2). Omdat de ingekorven vleermuis in de winter in Nederland alleen in de groeven wordt aangetroffen, geeft de trend direct de landelijke (winter-)situatie weer.

Figuur 1. Aantalontwikkeling van ingekorven vleermuis en franjestaart in de Limburgse groeven in de periode 1976-2011.

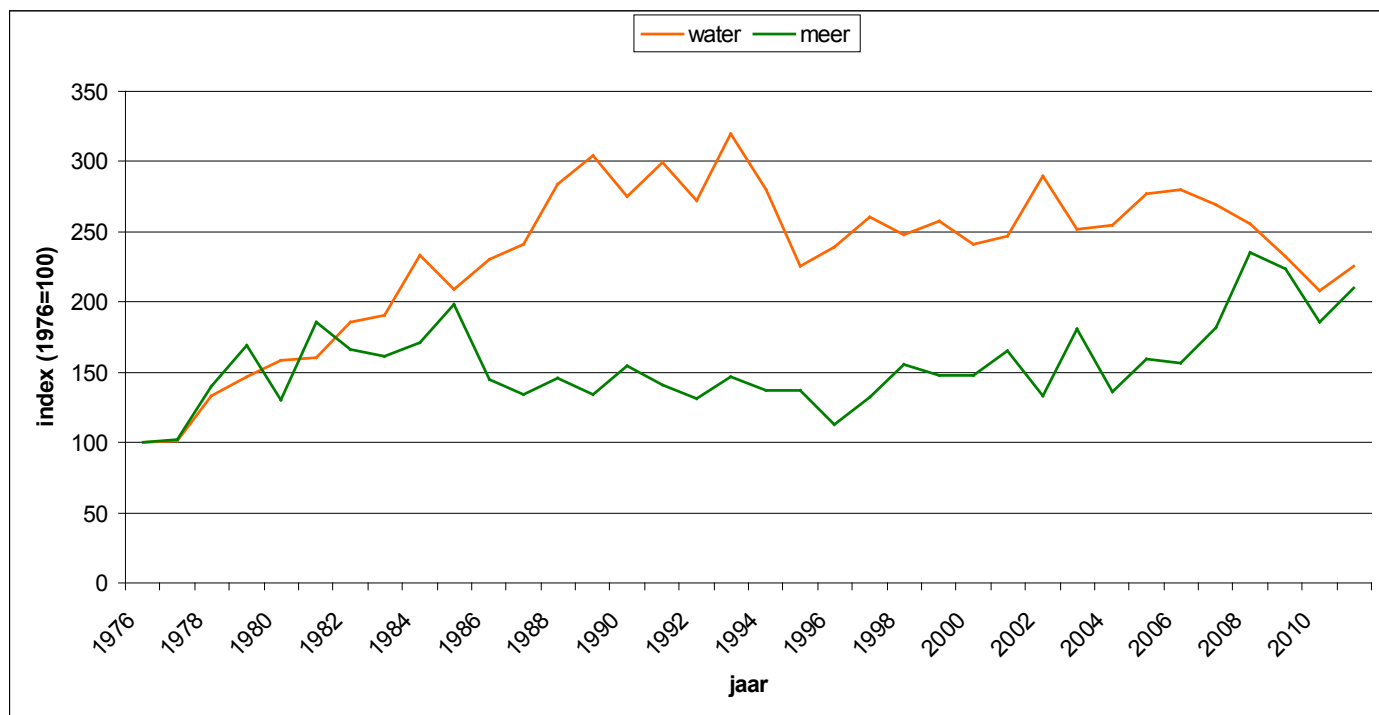
De vale vleermuis, baardvleermuizen (met name gewone baardvleermuis) en grootoorvleermuizen (nagenoeg uitsluitend gewone grootoren) zijn in de groeven in de periode 1976-2011 matig toegenomen met een factor 2 tot 5 (figuur 2). Daarbij valt het op dat de baardvleermuizen de laatste jaren wat afvlakken of zelfs afnemen. Bij de landelijke trend is er juist sprake van een verdere toename. De vale vleermuis laat in de groeven in het laatste jaar een opvallende toename zien, die ook terug te vinden is in de landelijke trend. Op zich niet verbazend omdat ongeveer 90% van de dieren in de groeven overwintert.

De toename van de grootoren in de groeven vond vooral in de eerste 10-15 jaar plaats. Sinds eind jaren '80 zijn de aantallen min of meer stabiel, maar wél 2 tot 3 maal hoger dan in 1976. Het verloop in de groeven is grilliger dan de landelijke trend waarin sprake is van een geleidelijke verdere toename.

Figuur 2. Aantalontwikkeling van vale vleermuis, baardvleermuizen en grootoorvleermuizen in de Limburgse groeven in de periode 1976-2011.

De water- en meervleermuis zijn in de periode 1976-2011 matig toegenomen met een factor 2. Opvallend daarbij is dat de trend van watervleermuis eind tachtiger en begin negentiger jaren van de vorige eeuw hoger lag en de laatste jaren afneemt. De landelijke trend laat over de periode 1986-2011 een geleidelijke toename zien met een afvlakking in de laatste jaren.

Figuur 3. Aantalontwikkeling van water- en meervleermuis in Limburgse groeven in periode 1976-2011.

Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken, is dit meetnet niet mogelijk. Wij willen hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan.

Het meetnet Wintertellingen Vleermuizen is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de trends en indexen te bepalen. Het Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie (EL&I) maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra (Zoogdiervereniging) & Tom van der Meij (CBS)

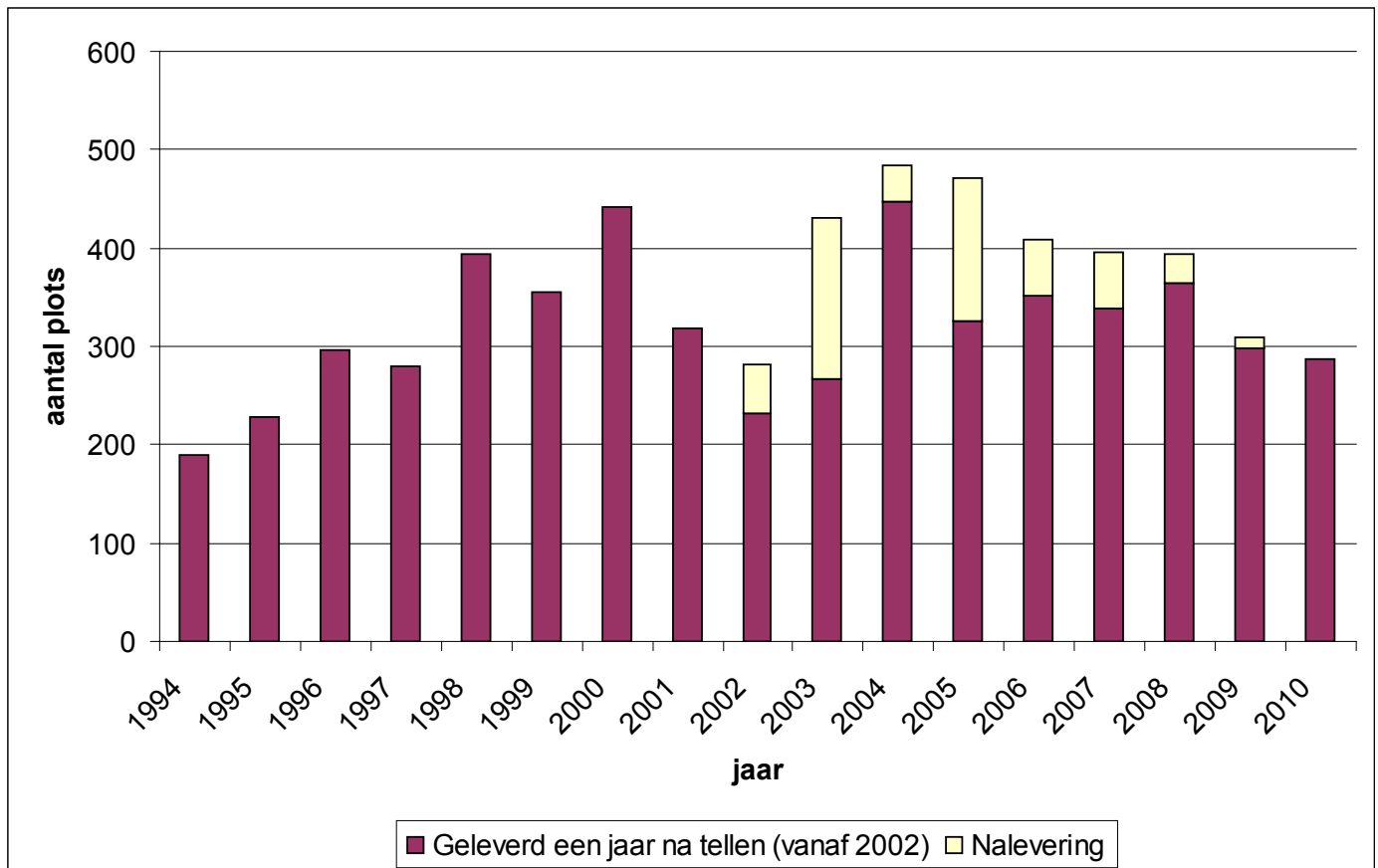
NEM Dagactieve Zoogdieren

Resultaten Dagactieve Zoogdieren 2010

Elk voorjaar zijn er weer veel vogeltellers van SOVON die ook de zoogdieren tellen die zij in hun telgebied tegenkomen. Dankzij die tellingen is het mogelijk om veranderingen in de populatie van een aantal algemeen voorkomende soorten 'dagactieve zoogdieren' te volgen. Sinds 2008 behoort ook de egel en sinds 2009 ook de muskusrat tot dit lijstje. Dit telproject voor zoogdieren is alweer vele jaren onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring. Hier bespreken we de resultaten tot en met 2010.

Aantal en ligging van de plots

In de periode 1994-2010 werden vanuit ruim 1175 plots over één of meerdere jaren gegevens over zoogdieren ingestuurd. In figuur 1 is te zien hoeveel plots er elk jaar geteld zijn. Na het topjaar 2004 is er sprake van een teruggang in het aantal getelde plots. Daarnaast is het beeld van het aantal tellingen in de laatste jaren doorgaans wat negatief vertekend, doordat er altijd gegevens van voorgaande jaren worden nageleverd. Ook dat is in figuur 1 te zien.

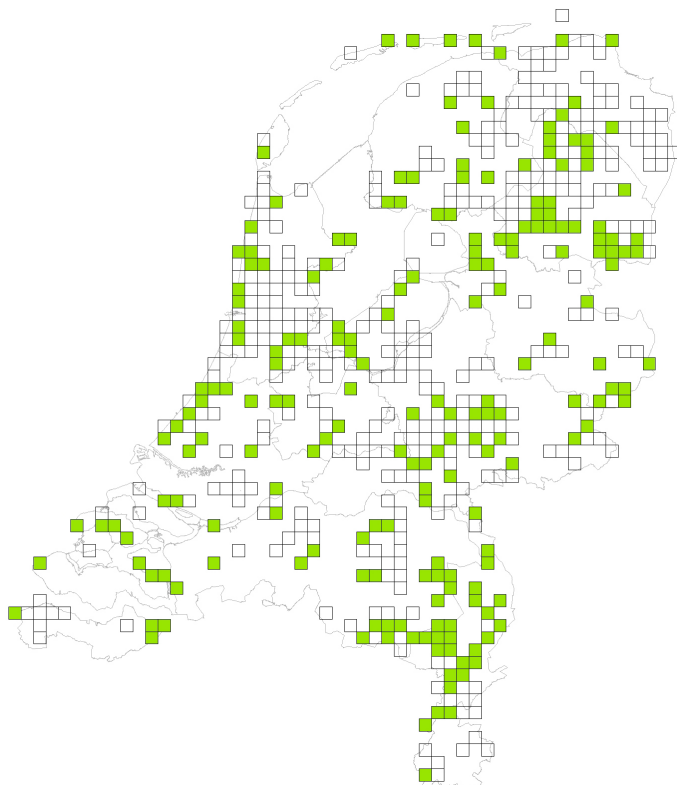
Figuur 1. Aantal plots waarvan over de periode 1994-2010 gegevens zijn binnengekomen (2001: MKZ-jaar). Vanaf 2002 is er een onderscheid gemaakt tussen aanlevering een jaar na het tellen en gegevens die in de jaren daarna zijn binnengekomen.

De verdeling van de plots over Nederland (figuur 2) is redelijk tot goed te noemen. Een aantal gebieden is nog steeds wat 'ondervertegenwoordigd': noordwest-Friesland, het noordoosten van Noord-Holland, de noord Veluwe en Walcheren. Het zou mooi zijn als 'BMP-ers' die hier vogels tellen zonder de zoogdieren te noteren ook mee gaan doen, zodat de verdeling van de plots nog beter wordt. Ook zijn er helaas nogal wat plots waar nog wél vogels geteld worden, maar waar de zoogdiertellingen zijn gestopt of onderbroken.

Omdat van deze plots al reeksen van oude tellingen aanwezig zijn, is juist het opnieuw opstarten van zoogdiertellingen in deze plots zéér waardevol voor de trendbepalingen. We roepen alle (voormalige) tellers daarom op om - zo mogelijk - daar weer mee te starten.

Indexen

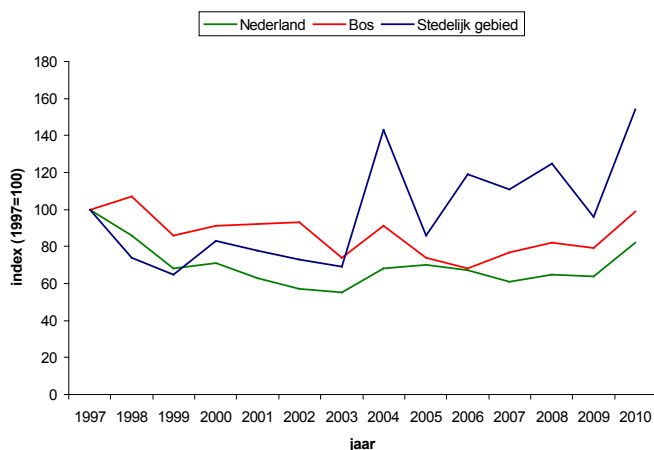
Indexen en trends worden door het Centraal Bureau voor de Statistiek berekend met het programma TRIM. Dit programma produceert voor elk teljaar een indexcijfer voor de populatiegrootte, waarbij de getelde aantallen in een bepaald jaar (meestal het eerste teljaar) op 100% wordt gesteld. Ook berekent TRIM een lineaire trendwaarde die de gemiddelde toe- of afname over de reeks van teljaren weergeeft. Met behulp van deze trendwaarde wordt verder bepaald in hoeverre de veranderingen in de populatie van de soort vallen in de categorieën sterke afname, matige afname, stabiel, matige toename of sterke toename. Soms is het niet mogelijk een trend te berekenen, bijvoorbeeld omdat de aantallen getelde dieren sterk fluctueren. We noemen de trend dan "onzeker".

Figuur 2. Ligging van de plots waarvan zoogdiergegevens zijn ontvangen over de periode 1994-2010 (blanco < 2001, groen ≥ 2001).

Haas

De afname van de populatie hazen na 2003 lijkt zich de laatste jaren om te buigen naar een herstel (figuur 3). Voor de hele periode is er echter nog steeds sprake van een significant matige afname ($n=818$). Het herstel in 2010 is echter opvallend. Dit komt ook tot uiting in de indexen voor de verschillende provincies. In 2009 was er nog sprake van een onzekere trend in Friesland, maar in 2010 is die trend stabiel.

Figuur 3. Indexen van de aantalontwikkeling van de haas in Nederland, het bos en in stedelijk gebied in de periode 1997-2010.

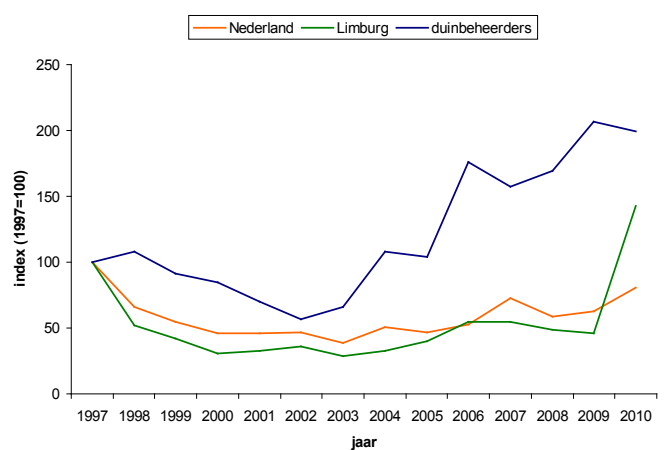
Ook in Zuid-Holland en Limburg is in 2010 sprake van een stabiele ontwikkeling, terwijl hier in 2009 nog sprake was van een matige afname. Andere provincies met een stabiele hazenstand zijn Overijssel, Gelderland en Noord-Holland. In Drenthe is er nog steeds sprake van een matige afname. Voor Flevoland geldt nog steeds dat de haas sterk is afgenomen. In de andere provincies is de trend onzeker (Groningen, Utrecht, Noord Brabant, Zeeland).

In het agrarisch gebied, op de hogere zandgronden en het zeekleigebied is de trend omgebogen van een significant matige afname naar een stabiele situatie. In het bos is er echter nog steeds sprake van een significant matige afname. Opvallend is de matige toename in het stedelijke gebied.

Konijn

Bij het konijn is sprake van een neerwaartse trend in de beginjaren van de tellingen, waarna de populatie vanaf 2002 weer opkrabbelt. Deze daling weerspiegelt de effecten van de virusziekte RHD (soms ook afgekort als VHS), die in het begin van de jaren '90 voor het eerst in ons land werdesignaleerd. Hoewel de indexen de laatste jaren nog niet op het niveau van het startjaar 1997 zitten, is er toch sprake van een stabiele populatie over de periode 1997-2010 (figuur 4, $n=602$). Ook in Noord- en Zuid-Holland is er sprake van een stabiele populatie. In Limburg is de trend van stabiel naar een matige toename verschoven. Andere provincies met een matige toename zijn Drenthe en Flevoland. In de provincies Gelderland en Zeeland is nog steeds sprake van een matige afname. In de provincies Groningen, Friesland, Overijssel, Utrecht en Noord-Brabant blijft de ontwikkeling onzeker.

In 2009 was in het bos en het rivierengebied nog sprake van een matige afname van het konijn, maar in 2010 is de trend in het rivierengebied onzeker, terwijl in het bos de trend stabiel is geworden. De ontwikkeling in het zeekleigebied was in 2009 stabiel, maar in 2010 is dit afgegleden naar een matige afname. In het agrarische gebied is de trend omgebogen van stabiel naar een matige toename. Ook in het stedelijke gebied is sprake van een matige toename. In de duinen is de situatie nog steeds stabiel. Uit resultaten van de konijntellingen die door terreinbeheerders in de duinen worden uitgevoerd, blijkt dat de populatie over de periode 1997-2010 toeneemt (zie figuur 4 en elders in dit nummer). In het laagveen- en agrarische gebied en in de stedelijke omgeving is er sprake van een matige toename.

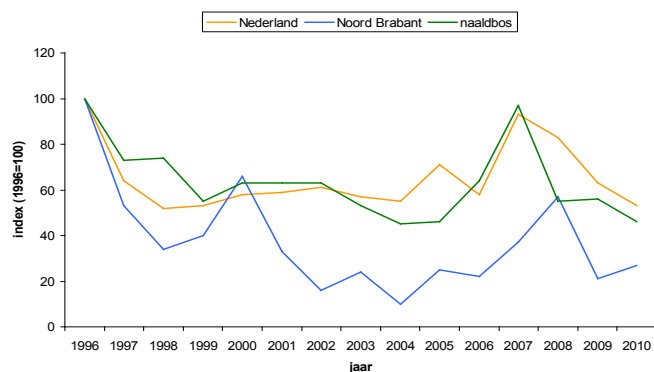

Figuur 4. Indexen van de aantalontwikkeling van het konijn in Nederland, Limburg en volgens de duintellingen door terreinbeheerders in de periode 1997-2010.

Eekhoorn

De populatie van het eekhoorn is voor Nederland over de periode 1996-2010 stabiel te noemen (figuur 5, $n=309$). In nagenoeg alle provincies is het onzeker hoe het met het eekhoorn is gesteld. Dit komt omdat er in een aantal provincies maar zeer weinig plots met eekhoorns voorkomen of omdat de tellingen binnen een provincie zeer wisselende resultaten laten zien, waardoor de standaardfout groot wordt. In Limburg en in het (loof)bos

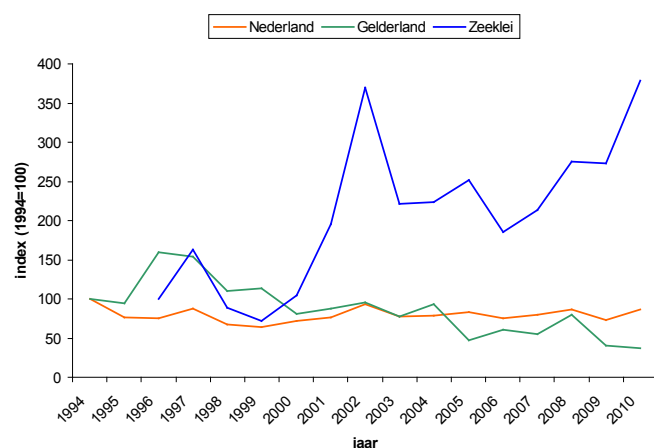
is de stand stabiel. In naaldbos is de trend onzeker. In Noord Brabant is er nog steeds sprake van een significant matige afname.

Figuur 5. Indexen van de aantalonswikking van het eekhoorn in Nederland, Noord Brabant en naaldbos in de periode 1996-2010.

Vos

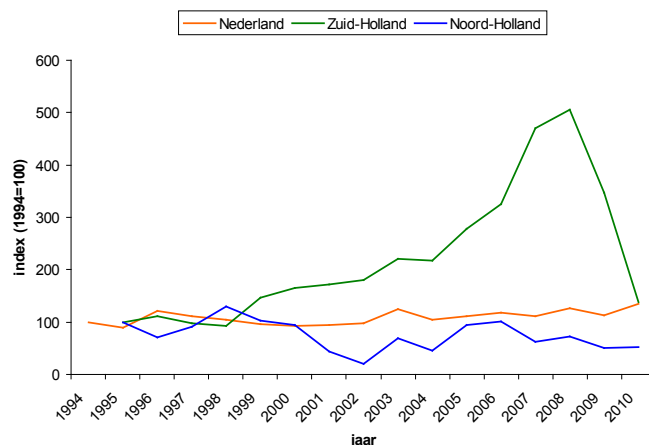
De ontwikkeling van de vos over de periode 1994-2010 is stabiel (figuur 6, n=505). Ook in Drenthe, Zuid-Holland, bos en de duinen is de stand stabiel. In 2009 was de trend in de duinen nog een matige afname. Een significant matige afname wordt geconstateerd in Gelderland. Een significant matige toename is te zien in het zeekleigebied. In de andere provincies en in het laagveen, hogere zandgronden en het rivieren-, agrarisch- en stedelijk gebied is de ontwikkeling onzeker.

Figuur 6. Indexen van de aantalonswikking van de vos in Nederland, Gelderland en het zeekleigebied in de periode 1994-2010.

Ree

Het ree is in Nederland in de periode 1994-2010 matig toegenomen (figuur 7, n=763). Eenzelfde trend wordt geconstateerd voor Drenthe, Limburg, het rivierengebied en het bos. Ook op de hogere zandgronden en het agrarisch gebied is er een matige toename terwijl dit in 2009 nog een stabiele trend was. De sterke toename in Zuid-Holland en in de duinen is afgevlakt. Het is ons niet duidelijk hoe de piek te verklaren. In Groningen, Friesland, Overijssel en het zeekleigebied is de trend stabiel. Ook in Gelderland is de trend nu stabiel, terwijl dat in 2009 een onzekere trend was. In Noord-Holland en het laagveen is er nog steeds sprake van een matige afname. In Utrecht, Zeeland, Noord-Brabant, Flevoland en het stedelijke gebied is onduidelijk hoe het met het ree gaat (onzekere trend).

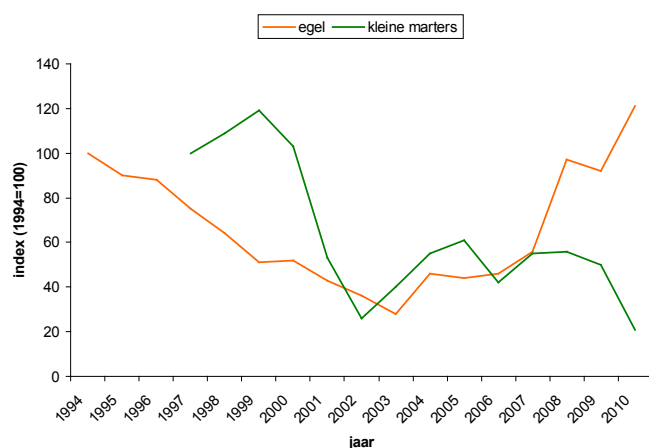
Figuur 7. Indexen van de aantalonswikking van het ree in Nederland en Noord- en Zuid-Holland in de periode 1994-2010.

Egel

De egelpopulatie is over de periode 1994-2010 volgens de tellingen stabiel gebleven (figuur 8, n=177). In 2009 was er nog sprake van een significant matige afname. De lage trefkans van de egel zorgt er voor dat er nog wel enige zorgen zijn over mogelijke vertekening van de trend, maar het aantal plots, de verdeling over Nederland daarvan én de lage standaardfout van de trend geven inmiddels het vertrouwen dat deze de populatieontwikkeling aardig weergeeft.

Wezel, hermelijn en bunzing

Uit het relatief kleine aantal tellingen binnen dit meetnet van de kleine marterachtigen komt het beeld naar boven dat het nog steeds slecht gaat met de drie kleine marterachtigen als groep (figuur 8). Er is sprake van een significant matige afname. De trend van de onderliggende soorten is voor zowel wezel, hermelijn als bunzing onzeker. Het aantal plots waar deze soorten zijn waargenomen is erg klein (circa 70) en in die plots worden ze niet jaarlijks waargenomen. Dat maakt de index gevoelig voor invloeden die met toeval te maken hebben.

Figuur 8. Index van de aantalonswikking van de egel en kleine marterachtigen (wezel, hermelijn en bunzing) in Nederland in de periode 1994-2010.

Digitaal invoeren van waarnemingen

Sinds enkele jaren kunnen de waarnemingen van de zoogdieren via de website van SOVON worden doorgegeven. Sinds kort kunnen alle zoogdierwaarnemingen ook via een kaart ingevoerd worden op de website zodat de exacte waarnemingsplek bekend is. Dit verhoogt de waarde van deze waarnemingen voor het verspreidingsbeeld aan-

zienlijk. We willen alle tellers die tot nu toe de zoogdiergegevens op papier insturen vriendelijk verzoeken over te gaan tot het gebruik van de invoermogelijkheid via de website. De voordelen zijn een snellere afhandeling van de waarnemingen en een kostenbesparing binnen het meetnet. Tellers kunnen hun eigen ingevoerde gegevens ook terugzien en op die manier de ontwikkelingen in hun eigen plot(s) volgen.

Zonder de hulp van de vrijwilligers, de vogelaars met hart voor zoogdieren, die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken, is dit meetnet niet mogelijk. Wij willen hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan. Daarnaast willen we de tellers die nog niet (of niet meer) meedoen opnieuw oproepen om de geringe tijdsinvestering die nodig is om zoogdierwaarnemingen door te geven toch in dit meetnet te stoppen. Een paar extra telgebieden erbij kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat de indexen van de marterachtigen betrouwbaar genoeg worden.

Het meetnet Dagactieve zoogdieren is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de trends en indexen te bepalen. SOVON levert een bijdrage door het onderhoud van de website waarop tellers de zoogdiertellingen digitaal door kunnen geven en het verzamelen en doorsturen van telformulieren. Het Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie (EL&I) maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra (Zoogdiervereniging) & Tom van der Meij (CBS)

Foto's: Maaike Plomp

NEM Bever en Otter

In maart heeft de Zoogdiervereniging de opdrachtbrief ontvangen van het ministerie van EL&I om een nieuwe meetnet op te zetten om de verspreiding van bever en otter te gaan volgen.

De Zoogdiervereniging wil bij het volgen van de verspreiding van bever en otter zoveel mogelijk gebruik maken van al bestaande structuren en organisaties. Dat is qua tijd en geld efficiënter. De waterschappen en CaLutra (de bever- en otterwerkgroep van de Zoogdiervereniging) zijn daarbij de organisaties die we bij dit verspreidingsonderzoek willen inschakelen. Binnen de waterschappen komen de muskus- en beverrattenvangers voor hun werk jaarlijks meerdere malen langs alle oevers. Dat maakt ze bij uitstek geschikt om tijdens hun werk attent te zijn op aanwijzingen op het voorkomen van bever en otter. We willen het netwerk in drie jaar tijd opzetten en hebben inmiddels contacten gelegd met de eerste zeven waterschappen om samenwerking aan te gaan. Deze zeven waterschappen hebben toegezegd mee te doen bij het verzamelen van verspreidingsgegevens van bever en otter.

Foto: Richard Witte

Sporen van bever (vraatsporen, geurmerken, burchten, hollen, legers, dammen, beverkanalen) zijn doorgaans goed te herkennen en gemakkelijk te vinden. Een aantal leden van CaLutra volgt al enkele jaren 'hun bevers'. Daarnaast gaan we dan gebruik maken van de medewerkers van de waterschappen, want zij kunnen relatief eenvoudig en zonder grote tijdsinspanning achterhalen waar bevers voorkomen. Dat levert met name belangrijke aanvullingen op in gebieden waar momenteel geen goed overzicht van het voorkomen van de bever bestaat.

Hoe anders is dit voor de otter. De sporen van otter (vraatsporen, uitwerpselen, hollen, glijbanen) zijn doorgaans veel lastiger te vinden en herkennen dan sporen van bever. Bij de otter zou het de medewerkers van de waterschappen veel tijd kosten om een compleet beeld van de verspreiding binnen het vanggebied te verkrijgen. De waterschapsmedewerker kan wel fungeren als 'waakhond' om te achterhalen of er überhaupt otters aanwezig zijn. Treft een medewerker sporen van otter aan op tot dan toe onbekende locaties, dan zal het waterschap de Zoogdiervereniging inlichten. De Zoogdiervereniging neemt vervolgens contact op met Calutra om met behulp van haar leden via gerichte inventarisatie duidelijk te krijgen van welk deel van een watersysteem de otters gebruik maken.

Momenteel zijn er in Nederland niet zoveel mensen die ottersporen kunnen herkennen. Daarom zijn we bezig om cursussen te organiseren waarbij in wordt gegaan hoe je ottersporen in het veld kunt herkennen. Zodra we meer weten wanneer en waar de cursussen gegeven gaan worden, dan zullen we dat via de website en Calutra mededelen.

Foto: Fons Bongers

Mocht je interesse hebben om aan de otterinventarisatie mee te doen en de cursus te volgen, dan kun je je aanmelden bij de Zoogdiervereniging: vrijwilligers@zoogdiervereniging.nl of bel naar 024-7410500.

Geef bij je aanmelding ook even door of je al ervaring hebt met ottersporen en in welke provincie(s) je aan de slag wilt. Nu kan het zijn dat je afgelopen jaar je net hebt aangemeld om bezig te gaan met otters. We willen je dan toch vragen je nogmaals aan te melden, zodat we een goed overzicht krijgen wie waar bezig wil en wie al ervaring met otters heeft. We krijgen dan tegelijkertijd een goed beeld hoeveel cursisten we kunnen verwachten.

We hopen op veel belangstelling zodat we dit onderzoek tot een succes kunnen maken!

Vilmar Dijkstra, Zoogdiervereniging

Hoe gaat het met de bevers in Nederland?

Stand van zaken in het Jaar van de Bever

Elk jaar vraagt de Zoogdierverseniging extra aandacht voor één van de in Nederland in het wild levende zoogdier-soorten. Na de bunzing, de egel, het wild zwijn en de vleermuizen is het in 2012 de beurt aan de bever. Maar hoe gaat het met de Nederlandse bevers en waarom verdienen zij extra aandacht?

Kort samengevat gaat het weer goed met de bevers in Nederland. Maar dat was lange tijd zeker geen vanzelfsprekendheid...

Historie

Vroeger kwam de bever in een groot deel van Nederland voor. Bevers werden intensief bejaagd, vooral vanwege zijn pels en het vlees. De bever werd als waterdier en vanwege zijn 'geschubde' staart door katholieken tot de vissen gerekend en daarom mocht bevervlees in de vastentijd worden gegeten. Ze werden ook bejaagd om hun geurklieren die in de parfumindustrie werden gebruikt. Daarnaast maakte biotoopvernietiging het overleven voor de bevers steeds moeilijker.

In 1826 werd de laatste Nederlandse bever doodgeslagen in de IJssel bij Zalk, waar hij door vissers werd aangezien voor een otter die zou concurreren om de vis. Het duurde ruim 150 jaar voordat er weer bevers voorkwamen in Nederland. Dit gebeurde vanaf 1988 in de Biesbosch toen, verspreid over een aantal jaren, ruim veertig bevers uit Oost-Duitsland werden uitgezet. Hiervoor was wel enige druk nodig vanuit het Wereld Natuur Fonds op het toenmalige verantwoordelijke ministerie. Toen deze uitzetting goed verliep en de dieren zich thuis bleken te voelen, volgden er later bij- en uitzettingen in andere delen van het land.

Na de Biesbosch was in de jaren '90 als eerste de Gelderse Poort, het rivierengebied ten oosten van Nijmegen, aan de beurt voor nieuwe uitzettingen met ruim vijftig bevers. De vestiging van een populatie in de provincie Flevoland ging spontaan door een uitbraak van enkele dieren uit het Natuurpark Lelystad. Besloten werd de dieren niet allemaal meer terug te vangen. Om de genetische basis te verbreden zijn er later twee dieren bijgezet. In de Blauwe Kamer speelde iets soortgelijks: een jonge bever ontsnapte uit Ouwehands Dierenpark, waarna dieren zijn bijgeplaatst.

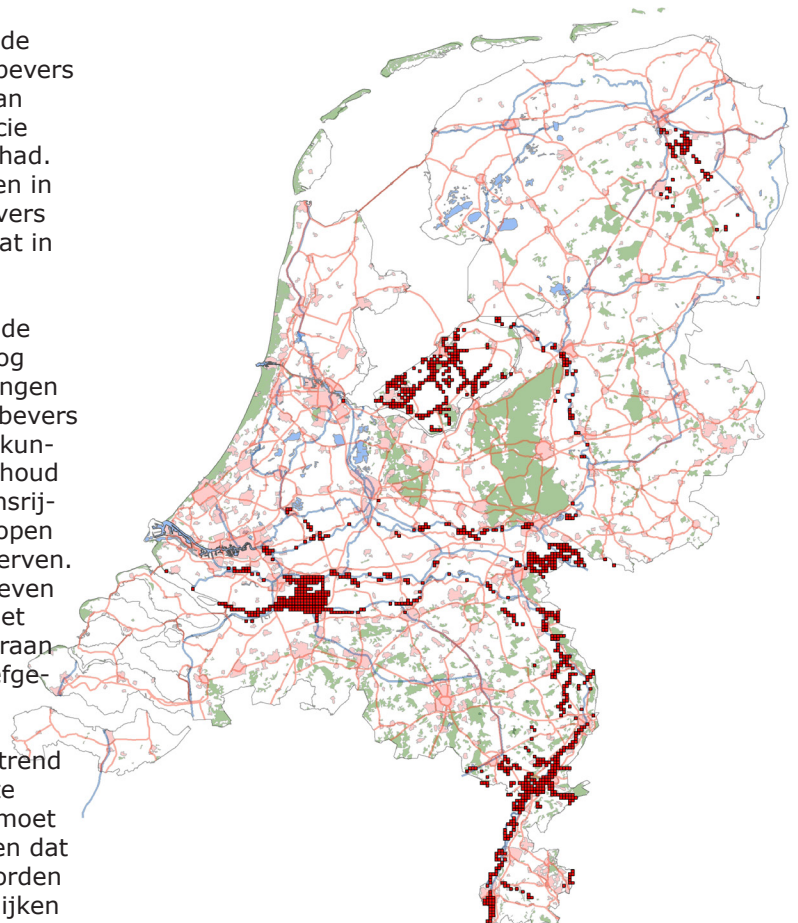
Langs de Maas in Limburg vestigden zich vanaf de jaren '90 spontaan bevers die via de Roer vanuit de Eiffel in Duitsland Nederland introkken. In de Eiffel had men in de jaren '80 bevers uit Oost-Europa uitgezet. Vanaf 1998 werden in België bevers uitgezet en ook vanuit deze uitzettingen zakten bevers de rivier af en vestigden zich in Limburg. Om deze enkele Limburgse bevers te ondersteunen werden tussen 2003 en 2005 in totaal 33 bevers bijgeplaatst. Als laatste volgden Groningen en Drenthe, waar in 2008 een uitzetprogramma is gestart. Vanuit de in de jaren '80 uitgezette beverpopulatie langs de Hase en Ems in Duitsland heeft recent de bever het zuidoosten van Drenthe bereikt.

Huidige verspreiding

Figuur 1 geeft een beeld van de verspreiding van de bever in Nederland in de periode 2006-2011. De bevers zijn zich vanuit de uitzetgebieden over het land aan het verspreiden. Inmiddels heeft alleen de provincie Zeeland nog geen bevers binnen haar grenzen gehad. In Friesland heeft korte tijd een bever verbleven en in Noord-Holland duiken af en toe voor korte tijd bevers op. Het zal slechts een kwestie van tijd zijn voordat in alle provincies bevers voorkomen.

Nu is het moment aangebroken dat de verschillende populaties met elkaar in contact komen, vooralsnog uitgezonderd de meest noordelijke groep in Groningen en Drenthe. Langs de diverse rivieren kunnen de bevers migreren, waardoor zij elkaar steeds makkelijker kunnen ontmoeten. Dit is goed nieuws, omdat het behoud van deze soort voor deze Nederland zo steeds kansrijker wordt. Met elkaar verbonden sub-populaties lopen als geheel tenslotte een kleiner risico om uit te sterven. De werkzaamheden om rivieren meer ruimte te geven en rivierbegeleidende natuur te ontwikkelen, en het natuurlijker maken van allerlei beken, leveren hieraan ongetwijfeld een goede bijdrage doordat meer leefgebied voor bevers ontstaat.

Wat hierbij nog wel enige aandacht behoeft is de trend om de doorstroombaarheid van de uiterwaarden te vergroten door vegetatie te verwijderen. Daarbij moet beter gekeken worden of dit zo gedaan kan worden dat enerzijds de vestigingskansen voor bevers niet worden verkleind en anderzijds de kans van schade aan dijken

door ondergraving door bevers niet wordt vergroot. Bij hoogwater in de rivieren lopen burchten en hollen onder en bevers hebben dan alternatieven nodig om de dag door te kunnen brengen. Als binnen de uiterwaarden geen goede hoogwatervluchtplaatsen aanwezig zijn, is de kans reëel dat ze in de dijken gaan graven. Met een uitgekende inrichting kan echter zowel de doorstroombaarheid verbeterd worden als de kans op het graven in dijken worden verkleind.

Belang van de bever

De bever is een unieke soort in de Nederlandse natuur. Als 'bouwkundig ingenieur' is dit zoogdier als geen ander in staat om het landschap op klein en groter schaalniveau aan te passen. Sporen van bevers zijn onmiskenbaar. Ze knagen bomen om, om vervolgens de bast en takken af te knagen om voedselvoorraden aan te leggen en er burchten of zelfs kleine dammen mee te bouwen. Bevers zorgen daarmee voor het 'natuurlijke' onderhoud van de oevers.

Door het bouwen van dammen beïnvloedt de bever de waterstanden in zijn leefgebied. Een hoger en continue waterpeil (minimaal 50 cm diep water) zorgt er voor dat de ingang van hun holen en burchten onder water blijft liggen en het maakt het voor de bevers gemakkelijker om het voedsel te bereiken. Het ontstaan van deze beverplassen heeft een grote toename van de aanwezige biodiversiteit tot gevolg. Uit buitenlands onderzoek is bekend dat zeldzame vogels als de zwarte ooievaar en kraanvogel en diverse amfibieën- en libellensoorten hiervan profiteren. Dammen maken zij in het vlakke en waterrijke Nederland zeker niet overal.

Jaar van de bever

Het gaat op dit moment dus erg goed met de bever in Nederland. Het is tijd om dit succesverhaal naar buiten te brengen en de aandacht op de bever te vestigen! Al vele jaren doet de Zoogdierverseniging onderzoek naar de verspreiding en de ecologie van de bever. Dit gebeurt zowel door medewerkers vanuit kantoor als door vrijwilligers van de beverwerkgroep Calutra. Alle betrokkenen zien dat het aantal bevers in Nederland toeneemt, terwijl weinig anderen zich daar van bewust zijn.

Het aantal bevers dat momenteel in Nederland leeft, wordt geschat op ongeveer 600 dieren van minimaal 1 jaar oud. De verwachting is dat het aantal bevers steeds verder zal toenemen waardoor ook de kans groter wordt dat mensen met dit in aanraking komen. Bijvoorbeeld doordat zij zijn (knaag)sporen buiten tegenkomen of misschien wel een echte bever te zien krijgen. In het kader van het 'Jaar van de Bever' willen we zoveel mogelijk mensen kennis laten maken met dit grootste knaagdier van Nederland. Onder andere door het schrijven van een boek, het uitbrengen van een brochure en het organiseren van excursies. De landelijke Zoogdierdag op 21 april 2012 staat ook in het teken van de bever.

De verdere verspreiding en toename van het aantal bevers kunnen echter ook leiden tot meer conflicten met de mens. Steeds vaker adviseert de Zoogdierverseniging overheden over de handelwijze in situaties waar ruimtelijke ingrepen plaatsvinden op locaties waar (de strikt beschermde) bever voorkomt. Ook kan door hun graafactiviteiten de veiligheid van dijken afnemen en door het bouwen van dammen kan wateroverlast ontstaan in land- en bosbouw. Waar knelpunten optreden, kunnen die meestal vrij gemakkelijk worden opgelost, maar een goede voorbereiding is het halve werk. Daarvoor is wel kennis nodig en die kennis willen wij dit jaar naar buiten brengen. Onder andere door het organiseren van een themadag in het najaar voor professionals die met bevers te maken (kunnen) krijgen.

De activiteiten uit het Jaar van de Bever worden financieel mogelijk gemaakt door bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Faunafonds en Kiwa Nederland. Kijk voor meer informatie op www.jaarvandebever.nl.

Stefan Vreugdenhil, Vilmar Dijkstra en Neeltje Huizenga (Zoogdierverseniging)

Agenda

APRIL

2 april - Cursus lanenbeheer en vleermuizen in NB

De Zoogdierverseniging en Stichting Probos organiseren samen de praktijkcursus Lanenbeheer voor vleermuizen in Noord-Brabant. Deze cursusdag vindt plaats op 2 april 2012 in Helmond en zal bestaan uit een ochtenddeel, middagdeel. Meer informatie via info@zoogdierverseniging.nl of 024-7410500

5 april - Cursus lanenbeheer en vleermuizen in NB

De Zoogdierverseniging en Stichting Probos organiseren samen de praktijkcursus Lanenbeheer voor vleermuizen in Noord-Brabant. Deze cursusdag vindt plaats op 2 april 2012 in Oisterwijk en zal bestaan uit een ochtenddeel, middagdeel. Meer informatie via info@zoogdierverseniging.nl of 024-7410500

19 april - Uilenballen pluizen in Noord Holland

Kerkuilenvallen pluizen voor de levende zoogdieratlas van Noord-Holland. Meer info via d.hoogeboom@landschapnoordholland.nl of 088-0064464.

21 april - Landelijke zoogdierdag en ALV

Op zaterdag 21 april organiseert de Zoogdierverseniging de Landelijke Zoogdierdag en de ALV. Dit jaar staat deze themadag in het teken van het Jaar van de Bever. Meer informatie via info@zoogdierverseniging.nl of 024-7410500

JUNI

11 juni - WABO-workshop Natuur

Deze workshop is bedoeld voor WABO-coördinatoren, boomspecialisten, ecologische adviseurs en beleidsmedewerkers. Door de introductie van de omgevingsvergunning (WABO) moeten bouw-, sloop- en kapaanvragen snel en accuraat beoordeeld worden. Meer informatie via info@zoogdierverseniging.nl of 024-7410500

29 juni Kolonietelling vleermuizen Voorne

In het laatste weekend van juni organiseert de Veldwerkgroep samen met de KNNV Voorne en de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland een kolonietelling van vleermuizen op Voorne. Meer info via kmos@xs4all.nl

NOVEMBER

6 november - Cursus vleermuizen en planologie

Deze cursus is er voor (veld)medewerkers van ecologische adviesbureaus, ecologen, planologen en projectleiders van m.e.r.-bureaus, en van overheden die met vleermuizen, ruimtelijke ingrepen en wetgeving te maken krijgen.

17 november - Algemene Ledenvergadering

Het programma wordt enkele weken voorafgaand aan de Algemene Ledenvergadering bekend gemaakt op deze website en wordt toegezonden aan de leden van de Zoogdierverseniging.

Colofon. Ieder half jaar rapporteert de Zoogdierverseniging over verrichte activiteiten, actuele zoogdiergerelateerde ontwikkelingen en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VONZ) in "De Telganger". Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mede mogelijk gemaakt door financiering door de Gegevensautoriteit Natuur. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor Statistiek.

De basis van elke Telganger is de database van de Zoogdierverseniging. Deze is gevuld met gegevens die zijn verzameld door vele vrijwilligers, medewerkers van de Zoogdierverseniging, leden van werkgroepen van de Zoogdierverseniging en waarnemingen die zijn binnengekomen via de websites <http://waarneming.nl> en <http://www.telmee.nl>. Alle waarnemingen worden door de Zoogdierverseniging beoordeeld op juistheid, voordat deze in de database komen en uiteindelijk in de Nationale Database Flora en Fauna.

Redactie: Johan Thissen, Neeltje Huizenga en Sil Westra
Eindredactie: Sil Westra

Adres: Zoogdierverseniging, Natuurplaza (gebouw Mercator 3), Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon: 024-7410500
Website: www.zoogdierverseniging.nl, www.telmee.nl en www.vleermuis.net